

Op weg naar actuele kostennormen voor bos- en natuurbeheer

Op weg naar actuele kostennormen voor bos- en natuurbeheer

Behoeften en mogelijkheden in kaart gebracht

J.J. de Jong

J.K. van Raffe

Alterra-rapport 928

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2003

REFERAAT

Jong, J.J. de en J.K. van Raffe, 2004. *Op weg naar actuele kostennormen voor bos- en natuurbeheer; Behoeften en mogelijkheden in kaart gebracht*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 928. 62 blz. .8 fig.; 4 tab.; 9 ref.

Kostennormen worden op alle niveaus binnen het bos en natuurbeheer gebruikt ter ondersteuning van beslissingen en ter verantwoording. Actuele kostennormen zijn daarom van groot belang. Omdat het actualiseren van kostennormen voor bos- en natuurbeheer vrijwel stil is komen te liggen, is onderzocht wat de wensen te aanzien van kostennormen zijn, hoe kostennormen geactualiseerd kunnen worden en wie daarin een rol kunnen spelen.

Trefwoorden: Normenboek, kostennormen, bosbeheer, natuurbeheer, kosten, tijdstudie, tijdnormen.

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door €18,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 928. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2004 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info@alterra.wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	13
1.1 Probleemstelling	13
1.2 Projectdoelstelling	14
1.3 Leeswijzer	14
2 Normenboeken	15
2.1 Het normenboek van Staatsbosbeheer	15
2.2 Overige bronnen van normen	16
3 Gebruikers en andere stakeholders	19
3.1 Een enquête onder gebruikers	19
3.1.1 Opzet enquête	19
3.1.2 Respons	19
3.1.3 Beschrijving van de respondenten	20
3.1.4 Gebruik van normenboeken	20
3.1.5 Wensen ten aanzien van nieuwe normen	22
3.2 Interviews met de belangrijkste stakeholders	25
3.2.1 Opzet interview	25
3.2.2 Staatsbosbeheer	25
3.2.3 Dienst Landelijk Gebied	26
3.2.4 Agrotechnology & Food Innovations (A&F - voorheen IMAG)	26
3.2.5 Vereniging Natuurmonumenten	27
3.2.6 Unie van Bosgroepen	28
3.2.7 Ministerie van LNV	29
3.2.8 Alterra	30
3.2.9 Overige geraadpleegde organisaties	30
3.3 Workshop Kostennormen	31
4 Op weg naar een nieuw normenboek	33
4.1 Opzet normen	33
4.2 Dataverzameling en -aanlevering	37
4.3 Dataopslag	38
4.4 Verspreiding	39
4.5 Mogelijkheden voor financiering	39
4.6 Mogelijkheden voor samenwerking	41
5 Conclusies en aanbevelingen	43
Literatuur	47

Bijlagen

1	De enquête	49
2	De vragenlijst voor de interviews	53
3	Actualiteit normenboek	55
4	Verslag workshop Kostennormen	59

Woord vooraf

Zowel terreinbeheerders en uitvoerders als overheden en onderzoekers hebben behoefte aan inzicht in de kosten van beheersmaatregelen voor bos- en natuurbeheer. Voor het bepalen van de financiële consequenties van keuzes is lang gebruik gemaakt van de kostennormen van Staatsbosbeheer. Staatsbosbeheer stopt echter voornamelijk met de externe verspreiding van haar normenboek (met als laatste versie 2000 - 2001, in gulden). De reden hiervan is dat de kosten van de externe verspreiding niet opwegen tegen de opbrengsten terwijl bovendien twijfel bestaat over de actualiteit van een gedeelte van de kostennormen. Gezien het belang van goede kostennormen is in het kader van onderzoeksprogramma 381 (Functievervulling Natuur, Bos en Landschap) door Alterra informatie verzameld die nodig is om een beslissing te kunnen nemen of en hoe er in de toekomst voor kan worden gezorgd dat gebruikers van kostennormen, zoals beheerders, adviseurs, onderzoekers, beleidsmakers, kunnen beschikken over actuele kostennormen.

Het maken van dit rapport was niet mogelijk zonder de inbreng van gebruikers van kostennormen en andere stakeholders. We willen in dit voorwoord dan ook iedereen bedanken voor zijn/haar bijdrage. Met name willen we noemen: Alle Schaafsma (voormalig IBN-DLO) en Dhr. Paul Hellinga (Staatsbosbeheer) die hebben geholpen bij het controleren van de bestaande normen van Staatsbosbeheer, en verder alle personen die zijn geïnterviewd en/of hebben deelgenomen aan de workshop zijnde Arno Willems (Unie van Bosgroepen), René Zegveld (Staatsbosbeheer), Jos Jansen (Bosschap), Dianne Nijland (Bosschap), Ton Tielens (Dienst Landelijk Gebied), Hein Dielissen (Staatsbosbeheer), Gerrit Kroeze (Agrotechnology & Food Innovations), Rob Busink (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit), Eric Zwart (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit), Jan Kolkman (Natuurmonumenten), Annie Wilgenhof, (Natuurmonumenten), Jan de Krijger (Rijkswaterstaat), Jeroen Oehler (Dienst Landelijk Gebied), Paul Jansen (CROW), Joan de Vries (Hogeschool Larenstein), Aart Heinen (Hogeschool Larenstein) en Hans Spek (IPC Groene Ruimte), en Joop Spijker (Alterra).

Anjo de Jong en Jaap van Raffe

Samenvatting

Inleiding

Zowel terreinbeheerders en uitvoerders als overheden en onderzoekers hebben behoefte aan inzicht in de kosten van beheersmaatregelen voor bos- en natuurbeheer. Voor het bepalen van de financiële consequenties van keuzes is lang gebruik gemaakt van de kostennormen van Staatsbosbeheer. Staatsbosbeheer stopt echter voorsnog met de uitgave van haar normenboek (met als laatste versie 2000 - 2001, in guldens). In de toekomst zullen de huidige gebruikersgroepen dus in veel beperktere mate kunnen beschikken over inzicht in de kosten van het beheer. Dit is geen goede zaak.

Gezien het belang van goede kostennormen is in het kader van onderzoeksprogramma 381 (Functie vervulling Natuur, Bos en Landschap) door Alterra informatie verzameld die nodig is om een beslissing te kunnen nemen of en hoe er in de toekomst voor kan worden gezorgd dat gebruikers van kostennormen, zoals beheerders, adviseurs, onderzoekers, beleidsmakers, kunnen beschikken over actuele kostennormen.

De huidige actualiteit van het normenboek

Het Normenboek van Staatsbosbeheer bevat van de meeste relevante maatregelen voor bos- en natuurbeheer tijdnormen en kostennormen op activiteitsniveau. De kostennormen zijn gebaseerd op de tijdnormen en tarieven.

In het kader van het onderzoek is gekeken naar de actualiteit van het normenboek. Het normenboek van Staatsbosbeheer bevat veel kostennormen die niet meer actueel zijn. Dit komt in de eerste plaats doordat de gebruikte tarieven verouderd zijn. Tijdnormen verouderen veel minder snel dan tarieven en kostennormen, en de tijdnormen die in het normenboek staan, zijn voor een belangrijk deel nog actueel. Ook bevat het normenboek veel normen die zijn gemaakt voor 'oude' situaties en ontbreken normen voor activiteiten die onder meer recente omstandigheden worden uitgevoerd. Zo staan in het normenboek nog veel normen voor vlaktegewijs bosbeheer en weinig normen waarin rekening wordt gehouden met kleinschaligheid. Ook ontbreken in het normenboek normen voor nieuwe activiteiten en activiteiten met nieuwe machines.

Gebruikers en gebruikerswensen

Om inzicht te krijgen in de gebruikers van het normenboek is een enquête gehouden. In totaal zijn 271 enquêtes verstuurd, waarvan er 77 ingevuld zijn geretourneerd. Bijna de helft van de respondenten betreft terreinbeherende organisaties. Daarnaast hebben vooral overheidsdiensten, adviesbureaus en aannemers gereageerd.

De gebruikers zijn over het algemeen tevreden over het normenboek. Wel hebben ze behoefte aan informatie over activiteiten/maatregelen die nog niet in het normenboek staan en wil een deel van de gebruikers een actualisering van het huidige boek. Het grootste deel van de gebruikers (70%) gaf aan dat ze het normenboek het liefst in boekvorm willen ontvangen. 43% heeft graag normen in de vorm van software en 32% zou graag via internet over normen beschikken.

Interviews en workshop met de belangrijkste stakeholders

Naast de enquête onder gebruikers zijn verschillende interviews gehouden en is een workshop georganiseerd met stakeholders die mogelijk een rol kunnen spelen bij het realiseren van een nieuw kostennormenboek. Dit betrof Staatsbosbeheer, DLG, A&F (voorheen IMAG), Natuurmonumenten, Unie van Bosgroepen, Ministerie van LNV, Alterra, Bosschap en Rijkswaterstaat (alleen workshop).

Een belangrijke conclusie is dat de belangrijkste aanbieders van kostennormen jarenlang zeer actief zijn geweest met het verzamelen van gegevens, maar dat dit werk nu vrijwel stil ligt.

Alle stakeholders vonden het belangrijk dat er actuele normen bestaan.

De gebruikers onder de stakeholders hebben uiteenlopende behoeften. Sommige hebben behoefte aan normen op activiteitsniveau. Andere noemden het belang van normen voor objecten (b.v. fietspaden, bepaalde terreintypen).

Een nieuwe systematiek

Op basis van de informatie die is verkregen uit de enquête onder gebruikers, de gehouden interviews en de workshop is geprobeerd aan te geven hoe er voor gezorgd kan worden dat er een actueel normenboek verschijnt.

Allereerst is nagedacht hoe data kan worden verzameld en vastgelegd. Bij voorkeur worden normen gebaseerd op tijdnormen en tarieven, waar mogelijk op 'een laag niveau' verzameld (handelingen i.p.v. object/project). Op basis van dit soort normen, kunnen ook normen van een hoger niveau worden afgeleid. Bovendien kan inzichtelijk worden gemaakt hoe normen van een hoger niveau (bijv. een object) zijn opgebouwd. Een probleem is echter dat het verzamelen van gegevens veel tijd kost en dus duur is. Om een nieuw normenboek te kunnen maken, zijn bestaande gegevens nodig. Dit betekent dat de informatie op verschillende niveaus ingebracht moet kunnen worden.

De normen die worden verzameld en/of berekend, moeten uiteindelijk bij de 'klant' terecht komen. Digitale verspreiding heeft belangrijke kostenvoordelen. Bovendien wordt het mogelijk de gegevens interactief te benaderen en te combineren. Door een stukje software mee te leveren kunnen normen hierdoor nauwkeuriger en meer specifiek worden. Het heeft dan ook de voorkeur om de gegevens via software of internet te verspreiden en daarnaast een eenvoudig normenboek uit te geven.

Mogelijkheden voor financiering

In dit onderzoek is globaal verkend hoe het actualiseren en verspreiden van normen gefinancierd kan worden. Een optie is de verkoop van de kostennormen, zoals dat nu ook al gebeurt. Dit lijkt echter niet voldoende inkomsten te genereren. Dit betekent dat additionele bijdragen nodig zijn. Deze kunnen bestaan uit financiële middelen en personele inzet. Verschillende organisaties hebben aangegeven inzet van personeel te overwegen.

Belangrijk is dat er door samenwerking kosten bespaard kunnen worden. Het gebruik van bestaande normen betekent dat er heel selectief geïnvesteerd kan worden in het verzamelen van echt nieuwe normen.

Het opzetten van een nieuw normkostensysteem, waarvan verschillende partijen gebruik kunnen maken, kan mogelijk bekostigd worden vanuit het DWK-onderzoeksprogramma 381 van het Ministerie van LNV. Vanuit dit programma is in principe geld gereserveerd voor onderzoek naar actualisering van kostennormen. Doorgang van een dergelijk onderzoek is onder andere afhankelijk van draagvlak en medewerking daarvoor vanuit de sector.

Een definitief voorstel voor vervolgonderzoek zal worden ingediend bij de begeleidingscommissie van het programma als voldoende stakeholders dit voorstel ondersteunen.

Mogelijkheden voor samenwerking

Uit de interviews met een aantal stakeholders en de workshop waarbij deze partijen aanwezig waren, bleek dat zij meerwaarde zien in samenwerking. Een onzekere factor is wel dat de personen die namens de organisaties spraken, weliswaar expert zijn op het gebied van kostennormen, maar niet in alle gevallen beslissingsbevoegd zijn in dit soort zaken. Voor DLG geldt daarnaast nog dat het beschikbaar stellen van normen aan de sector mogelijk een probleem is. Tijdens de workshop werd geconcludeerd dat er nog meer partijen zijn die met normen werken en ook normen verzamelen, zoals de waterschappen en waterleidingbedrijven. Voor samenwerking is het van belang dat de verschillende partijen dezelfde wensen hebben ten aanzien van kostennormen, of dat een systeem aan diverse wensen kan voldoen.

Met name Staatsbosbeheer, Alterra, A&F en DLG zullen gezien de beschikbare informatie en knowhow samen kunnen zorgen voor actualisering van kostennormen op het gebied van bos- en natuur- en landschapsbeheer.

1 Inleiding

1.1 Probleemstelling

Zowel terreinbeheerders en uitvoerders als overheden en onderzoekers hebben behoefte aan inzicht in de kosten van beheersmaatregelen voor bos- en natuurbeheer.

Natuurbeheerders en terreineigenaren gebruiken de informatie om rationele strategische beslissingen te kunnen nemen. Bijvoorbeeld over de te volgen beheersstrategieën (b.v. wel of geen geïntegreerd bosbeheer). Ook voor meer tactische keuzes over het al dan niet uitvoeren van specifieke maatregelen is inzicht in de kosten belangrijk. Net als voor operationele beslissingen. Bijvoorbeeld om te kunnen controleren of een aannemer niet te duur is. Inzicht in de kosten geeft de mogelijkheid tot budgettering en controle.

Voor overheden is de informatie relevant om het beleid vorm te geven en om verantwoording af te kunnen leggen over genomen beslissingen. Zeer relevant voor de gehele sector is bijvoorbeeld dat de hoogte van veel subsidies (bijvoorbeeld die in het kader van Programma Beheer) wordt afgeleid van kostennormen voor maatregelen.

Onderzoekers hebben behoefte aan goede kostennormen om betrouwbare uitspraken te kunnen doen over de financiële consequenties van beheersscenario's.

Voor het bepalen van de financiële consequenties van keuzes is lang gebruik gemaakt van de kostennormen van Staatsbosbeheer. Staatsbosbeheer stopt echter vooralsnog met de uitgave van haar normenboek (met als laatste versie 2000 - 2001, in gulden). De reden hiervan is dat er twijfel is over de actualiteit van de kostennormen. En actualiseren van het normenboek kost veel geld. De belangrijkste bron van kostennormen voor bos- en natuurbeheer verdwijnt hiermee. In de toekomst zullen de huidige gebruikersgroepen dus maar in veel beperktere mate kunnen beschikken over inzicht in de kosten van het beheer.

Gezien het belang van een goed inzicht in kosten van beheer in het algemeen en van specifieke maatregelen in het bijzonder, is het voor veel partijen uiterst relevant dat er aandacht wordt besteed aan deze problematiek. Het is belangrijk dat er in de een of andere vorm informatie beschikbaar blijft zodat het ook in de toekomst mogelijk is om bij het nemen van beslissingen rekening te houden met de financiële gevolgen ervan.

Voordat kan worden gestart met het bijeenbrengen van informatie over kosten van maatregelen dient nagegaan te worden wie de belangrijkste gebruikers zijn van kostennormen, waar de kennishiaten liggen, wat actuele vragen zijn, en in welke vorm de kosteninformatie (kostennormen) moeten worden verzameld, opgeslagen en aangeboden aan gebruikers.

1.2 Projectdoelstelling

Het doel van het project is het verzamelen van informatie die nodig is om een beslissing te kunnen nemen of en hoe er in de toekomst voor kan worden gezorgd dat gebruikers van kostennormen zoals beheerders, adviseurs, onderzoekers, beleidsmakers etc., kunnen beschikken over actuele kostennormen.

Resultaten die het onderzoek moet opleveren zijn:

1. inzicht in de huidige actualiteit van het normenboek;
2. inzicht in de gebruikers en gebruikerswensen ten aanzien van kostennormen;
3. inzicht in de mogelijkheden voor samenwerking bij het opstellen en actueel houden van een normenboek;
4. inzicht in de mogelijkheden voor financiering van een normenboek;
5. aanbevelingen voor een systematiek om kostennormen bij te houden en te verspreiden.

Het voorliggende projectvoorstel omvat dus een verkennende studie naar de mogelijkheden voor het uitbrengen van een normenboek. Het daadwerkelijk uitbrengen van zo'n boek is geen onderdeel van het project.

1.3 Leeswijzer

Dit rapport is ingedeeld in 4 hoofdstukken. Na de inleiding (hoofdstuk 1) wordt in hoofdstuk 2 ingegaan op het normenboek van Staatsbosbeheer. In dat hoofdstuk wordt onder andere ingegaan op de actualiteit van de normen. Ook wordt gekeken naar andere normenboeken zoals Het Groene Boek van IMAG en het Overzicht Standaardeenheidsprijzen van DLG. In hoofdstuk 3 staan de resultaten van een gebruikersenquête, waarin onder andere is gevraagd naar de wensen t.a.v. nieuwe normen, de resultaten van interviews met personen en organisaties die mogelijk kunnen bijdragen aan het tot stand komen van een actueel normenstelsel en de resultaten van de workshop over kostennormen. In hoofdstuk 4 is aangegeven hoe er voor kan worden gezorgd dat er nieuwe actuele kostennormen komen. Het gaat zowel om de technische aspecten als om de financiële aspecten en de mogelijkheden om samen te werken bij de realisatie van nieuwe kostennormen.

2 Normenboeken¹

In dat hoofdstuk wordt kort ingegaan op het normenboek van Staatsbosbeheer. Daarbij wordt onder andere ingegaan op de actualiteit van de normen. Ook wordt een korte beschrijving gegeven van andere normenboeken zoals Het Groene Boek van IMAG en het Overzicht Standaardeenheidsprijzen van DLG.

2.1 Het normenboek van Staatsbosbeheer

Opzet van het normenboek

Het Normenboek van Staatsbosbeheer (Staatsbosbeheer, 2000) werd tot 2001 iedere twee jaar uitgebracht. Het bevat van de meeste relevante maatregelen voor bos- en natuurbeheer tijdnormen en kostennormen op activiteitsniveau. De normen zijn voor veel activiteiten aangegeven bij verschillende werkomstandigheden.

De kostennormen zijn gebaseerd op de tijdnormen en tarieven. De tijdnormen zijn voor het overgrote deel afkomstig van tijdstudies; enkele zijn gebaseerd op informatie van aannemers en expertkennis. De tarieven voor arbeid zijn gebaseerd op de CAO voor bosarbeiders, inclusief alle relevante premies en de hoeveelheid productieve uren. De tarieven voor materieel zijn gebaseerd op aanschafkosten, restwaarde, draaiuren, brandstofverbruik, brandstofprijzen, onderhoudskosten en stallingskosten voor materieel. De materiaalprijzen zijn afkomstig van leveranciers. Ook de voorberekende tarieven voor materieel en arbeid zijn opgenomen in het normenboek, net als lijsten met materiaalprijzen.

De actualiteit van het normenboek

Zoals hierboven is aangegeven zijn de kosten in het normenboek gebaseerd op tijdnormen en tarieven. De tarieven zijn tot voor kort steeds geactualiseerd op basis van aanschafprijzen van machines, brandstofprijzen, materiaalprijzen, de bosbouw-CAO en diverse premies en toeslagen.

De tijdnormen zijn veel minder aan verandering onderhevig dan tarieven en zijn minder vaak geactualiseerd. Een overzicht van de actualiteit van de tijdnormen ontbrak echter. Daarom is samen met Dhr. Alle Schaafsma (voormalig IBN-DLO) en Dhr. Paul Hellinga (Staatsbosbeheer), die beide sterk betrokken zijn geweest bij het opstellen van de tijdnormen, gekeken in welke periode de tijdnormen zijn vastgesteld. Daarnaast is met hen gekeken of de normen nog relevant zijn en of de normen voldoende compleet zijn. In Bijlage 3 zijn de resultaten weergegeven.

Uit de gesprekken blijkt dat de normen zijn opgesteld in de periode vanaf de jaren '60 tot midden jaren '90. Maatregelen die in de beginperiode zijn opgesteld zijn veelal daarna nog geactualiseerd met nieuwe tijdstudies. Het grootste deel van de normen is

---

¹ Dit hoofdstuk bevat tekstfragmenten uit De Jong en Van Raffe, 2003.

in de jaren '80 (voor het laatst) gemeten. Normen die in de jaren '90 zijn opgesteld betreffen met name aanleg van diverse voorzieningen (zoals rasters en recreatievoorzieningen), maai- en onderhoudswerkzaamheden aan bermen en watergangen, en machinaal oogsten van hout.

Bij veel van de normen zijn kanttekeningen geplaatst m.b.t. de actualiteit, bijvoorbeeld:

- Een aantal handmatige werkzaamheden van de maatregel maaien wordt niet meer uitgevoerd.
- Daarnaast wordt een deel van de machines voor maai-beheer die in het normenboek staan niet meer gebruikt, zijn ze (sterk) veranderd of worden nieuwe typen gebruikt.
- Ook op het gebied van bosverjonging en houtoogst wordt een aantal activiteiten tegenwoordig niet meer uitgevoerd.
- Veel normen van bosbeheeractiviteiten zijn opgesteld voor gelijkjarig bos, terwijl steeds meer bos ongelijkjarig is, waarvoor andere kosten gelden.
- Voor een aantal maatregelen geldt dat de normen zijn opgesteld voor gemiddelde omstandigheden, terwijl specificatie voor verschillende omstandigheden gewenst is.

2.2 Overige bronnen van normen

Naast het Normenboek van Staatsbosbeheer bestaan er andere bronnen met informatie over de tijd en/of geld die het uitvoeren van maatregelen kost. In deze paragraaf worden deze kort besproken.

Het Groene Boek van het IMAG

Het Groene boek van het IMAG bevat tijdnormen voor de uitvoering van werkzaamheden aan groenvoorzieningen. In Het Groene boek staan geen kostennormen. De tijdnormen van het Normenboek van Staatsbosbeheer zijn in Het Groene boek opgenomen. Daarnaast bevat het o.a. normen voor diverse aanleg- en onderhoudswerkzaamheden voor gemeentelijk groen en cultuurtechnische werkzaamheden. De tijdnormen zijn doorgaans aangegeven bij verschillende werkomstandigheden, specificaties of te verwerken hoeveelheden. Ze zijn ingedeeld volgens de RAW-systematiek. De (meeste) tijdnormen zijn gebaseerd op tijdstudies. Het Groene boek is zes keer uitgebracht; de eerste druk was in 1980, de laatste in 2001

GWW Kosten Groenvoorzieningen van Elsevier

GWW Kosten Groenvoorzieningen (Riele, 2000) bevat kostennormen en tijdnormen van werkzaamheden van voornamelijk gemeentelijk groen. Daarnaast is ook een aantal normen voor bos- en natuurbeheer opgenomen. De normen zijn ingedeeld volgens de RAW-systematiek. Er is tevens een cd-rom-versie verkrijgbaar.

Er is een lijst opgenomen met kosten voor materiaal, materieel en arbeid. Daarnaast brengt Elsevier een apart supplement uit met Uurtarieven en loonkosten (Riele et al., 2001).

De kostennormen zijn bepaald aan de hand van gegevens die worden verkregen uit jaarlijks overleg met een groot aantal aannemers. Aan de hand van de verkregen gegevens worden door middeling normen opgesteld voor materieel, materiaal en werkzaamheden. De tarieven voor arbeid worden voor verschillende soorten arbeiders (hoveniers, grondwerkers etc.) bepaald op basis van CAO-lonen en overige kosten.

Overzicht Standaardeenhedsprijzen van DLG

Het Overzicht Standaardeenhedsprijzen (Dienst Landelijk Gebied, 2002) geeft kostennormen weer van voornamelijk cultuurtechnische werkzaamheden. Daarnaast is een aantal werkzaamheden voor bos- en natuurbeheer opgenomen. Er is een document Onderbouwing van het Overzicht Standaard Eenheidsprijzen (Dienst Landelijk Gebied, 1998), dat meer inzicht geeft in de opbouw van de kosten d.m.v. tijdnormen, maar dit is niet vrij verkrijgbaar.

De maatregelen zijn gecodeerd met een eigen sep-code en de standaard RAW-code.

Handboek inrichtingselementen

Het Handboek inrichtingselementen (Grontmij, 1991) geeft voor een aantal elementen, zoals verhardingen, oeverbeschermingen en bruggen naast technische specificaties ook kostennormen voor aanleg en onderhoud. Het boek is eenmalig uitgegeven, zodat de bedragen niet meer up-to-date zijn.

Groenwerk

Groenwerk (Spijker et al., 1995) is een boek dat is opgebouwd uit verschillende delen die ieder een thema van het groenbeheer behandelen. Daarbij komen aspecten aan de orde zoals praktische uitvoering van maatregelen en activiteiten, milieu, ecologie, de Arbo-wet en veiligheid. Van een scala aan machines worden de kosten en productiviteit weergegeven. De tarieven zijn eenmalig opgesteld en worden zodoende langzaam maar zeker steeds minder bruikbaar.

Losse publicaties

De verschillende instituten die zijn opgegaan in Alterra hebben regelmatig publicaties naar buiten gebracht over kostennormen. Doorgaans behandelen ze een specifieke maatregel. Recentelijk zijn publicaties verschenen over houtoogst (Van Raffe et al., 1998) en beheer van natte graslanden (De Jong et al., 2003).

Beheerpakketten

Op de markt worden verschillende beheerpakketten aangeboden. Het betreft hier software waarmee een beheerder een beheerplan kan opstellen. Onderdeel van zo'n beheerpakketten is dan vaak een normenmodule met kostennormen zodat een beheerder direct kan zien wat een maatregel kost.

Een goed voorbeeld van zo'n programma voor de bosbouwsector was Bosmap-werkplan in combinatie met Bosmap-normenboek. Deze software wordt echter niet meer aangeboden.

Pakketten die nog wel worden aangeboden zijn meer bedoeld voor gemeenten e.d. die het beheer van gemeentelijk groen verzorgen. Voorbeelden zijn BS8-Beheer (Beheervisie), Sygrob (Arcadis), GBI-groen (Oranjewoud) en software van

Info|Groen. Voor de meeste bos- en natuurbeheerders is deze software niet interessant. Ze zijn te duur en te weinig toegespitst op het bos- en natuurbeheer.

3 Gebruikers en andere stakeholders

In het kader van het onderzoek is een enquête gehouden onder gebruikers van het normenboek. In dit hoofdstuk staan de resultaten van deze enquête. Daarnaast staan in dit hoofdstuk de resultaten van interviews die zijn gehouden met de belangrijkste stakeholders. In dit geval gaat het om personen en organisaties die eventueel een rol kunnen gaan vervullen bij het tot stand komen van een nieuw normenstelsel (normenboek).

3.1 Een enquête onder gebruikers

In deze paragraaf worden de resultaten van een enquête onder de gebruikers van het kostennormenboek van staatsbosbeheer weergegeven.

3.1.1 Opzet enquête

In de enquête zijn aan de gebruiker van het normenboek vragen gesteld over:

1. Het huidige gebruik van normenboeken in het algemeen
2. Het huidige gebruik van het normenboek van Staatsbosbeheer
3. Wensen t.a.v. een nieuw normenboek

Daarnaast is nog een beperkt persoonlijke informatie gevraagd (naam persoon, organisatie waar de respondent werkt etc.).

De enquête is verzonden naar personen en organisaties die in de afgelopen jaren het normenboek van Staatsbosbeheer besteld hebben, en naar enkele beheerders van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. In totaal zijn 271 enquêtes verstuurd. In Bijlage 1 is de enquête weergegeven.

3.1.2 Respons

Zoals gezegd, zijn in totaal 271 enquêtes verstuurd, waarvan er 77 ingevuld geretourneerd zijn. Dit is ongeveer 28%.

Onder de groep die geen respons gaf, is een nulmeting gehouden. Hieruit bleek dat binnen deze groep de enquête vaak niet gericht was aan een persoon, maar aan een organisatie, waardoor de enquête waarschijnlijk binnen de organisatie zoek is geraakt. Een andere reden dat enquêtes niet waren ingevuld, was dat een aantal enquêtes onjuist geadresseerd was.

3.1.3 Beschrijving van de respondenten

De enquêtes zijn naar verschillende soorten organisaties verstuurd. In Tabel 1 zijn de respondenten gecategoriseerd naar soort organisatie. Bijna de helft van de respondenten betreft terreinbeherende organisaties. Binnen de terreinbeherende organisaties vormen de Landschappen en Staatsbosbeheer de grootste groep. Voor aannemers en adviesbureaus geldt dat deze soms niet goed te scheiden zijn; het kwam een aantal keer voor dat een organisatie zowel tot de aannemers en tot de adviesbureaus gerekend kon worden. Deze zijn bij de meest toepasselijke organisatiesoort ingedeeld. De categorie “overig” bestaat onder meer uit sociale werkvoorzieningschappen en personen die niet gelieerd zijn aan een organisatie.

Tabel 1. Aantal en percentage van de respondenten per soort organisatie.

Soort organisatie	aantal	percentage
Terreinbeherende organisatie	37	48%
Overheidsdienst (DLG, LNV, etc)	5	6%
Adviesbureau (rentmeester, bosgroep, ingenieursbureau)	9	12%
Aannemer/loonwerker	16	21%
overig	10	13%

3.1.4 Gebruik van normenboeken

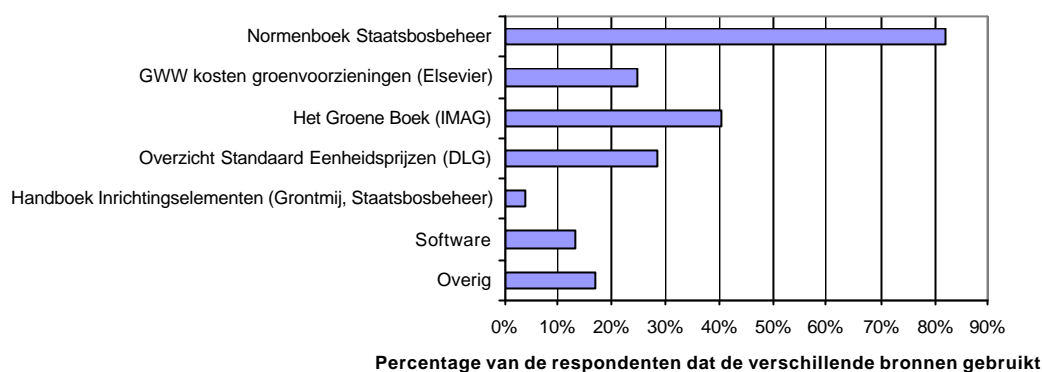
Gebruik van normen algemeen

Gebruikte informatiebronnen

In Nederland zijn verschillende bronnen voor kostennormen in de handel. In Figuur 1 is voor verschillende bronnen het percentage respondenten weergegeven dat gebruik maakt van de bronnen.

Uit de grafiek blijkt dat het merendeel (82%) van de respondenten het normenboek van Staatsbosbeheer gebruikt. Dit hoge percentage kan voor een belangrijk deel verklaard worden doordat de enquêtes verstuurd zijn naar organisaties die het boek besteld hebben.

Daarnaast wordt Het Groene Boek (IMAG) door 40%, het overzicht Standaard Eenheidsprijzen (DLG) door 29% en GWW kosten groenvoorzieningen (Elsevier) door 25% van de respondenten gebruikt. Het gebruik van software voor kostennormen is momenteel nog vrij laag. De software betreft programmatuur van Info|Groen dat gebruik maakt van de IMAG-normen. Veel respondenten maken gebruik van meerdere bronnen van kostennormen.

Figuur 1. Gebruik van verschillende bronnen van kostennormen door de respondenten.

Frequentie gebruik normen

In Tabel 2 is de frequentie van het gebruik van kostennormen weergegeven. De groep die aangaf nooit gebruik te maken van kostennormen, baseren de kosten veelal op oude bestekken en eigen ervaringen. Terreinbeherende organisaties maken meestal maandelijks of enkele keren per jaar gebruik van de kostennormen. Loonwerkers, adviesbureaus, werkvoorzieningschappen e.d. maken maandelijks tot wekelijks gebruik van de kostennormen.

Tabel 2. Frequentie van het gebruik van normenboeken door de respondenten.

nooit	6%
een of enkele keren per jaar	44%
maandelijks	34%
wekelijks	17%

Reden gebruik normenboek

Ruim 80% van de gebruikers van kostennormen doet dit om begrotingen en bestekken te maken (Tabel 3). Bijna eenderde gebruikt het kostennormenboek voor advisering van kosten aan derden. Daarnaast worden kostennormen ook regelmatig gebruikt voor het vaststellen, toetsen en aanvragen van subsidies. Het kostennormenboek wordt door geen van de respondenten gebruikt voor het vaststellen van overheidsbeleid.

Tabel 3. Doel van het gebruik van kostennormen bij de respondenten.

voor begroting van m'n eigen werkzaamheden	81%
voor advisering van derden	31%
voor het opstellen van overheidsbeleid	0%
voor het vaststellen van subsidiebedragen	14%
voor het toetsen van subsidiebedragen	12%
voor het aanvragen van subsidies	25%
overig	27%

Gebruik van het Normenboek Van Staatsbosbeheer

Soorten maatregel

Het normenboek van Staatsbosbeheer wordt gebruikt voor kostennormen voor uiteenlopende maatregelen (Figuur 2). Een groot aantal respondenten (rond 60%) geeft aan dat het informatie voor het bepalen van de kosten van aanleg van bos en aanplant van bomen, aanleggen van rasters en onderhoud van bos wordt door aangegeven. Daarnaast gebruikt een groot deel van de respondenten (ca. 45 - 50%) het normenboek voor het bepalen van de kosten van aanleggen van verschillende elementen (m.n. recreatieve voorzieningen), opruimwerkzaamheden en beheer van graslanden.

Het normenboek worden minder frequent gebruikt voor het bepalen van de kosten van beheer van heide, riet en hakhout, wat kan komen doordat deze terreintypen voor minder beheerders relevant zijn omdat ze minder vaak voorkomen.

Positieve punten normenboek Staatsbosbeheer

Aan de respondenten is gevraagd wat volgen hen positieve punten zijn van het normenboek van Staatsbosbeheer. Door 36% van de respondenten werd de opzet van het normenboek, overzichtelijkheid en de duidelijkheid van de normen als goede punten gezien. 10% vond het boek handig en snel te gebruiken. 12% meende dat de normen goed zijn. Door 10% van de respondenten werd de inhoud positief bevonden.

Negatieve punten normenboek Staatsbosbeheer

Als negatieve punten van het normenboek werd door 23% van de respondenten aangegeven dat het boek incompleet is, terwijl daarnaast 14% vond dat de inhoud (deels) gedateerd is. 14% gaf daarnaast aan dat de normen niet kloppen.

Over de algemene opzet was 6% niet goed te spreken. Daarnaast vond 4% van de respondenten de normen weinig specifiek, terwijl 3% ze te gedetailleerd vond.

Enkele respondenten opperde om iedere handeling een uniek nummer te geven zodat ze makkelijker in bestekken konden worden verwerkt.

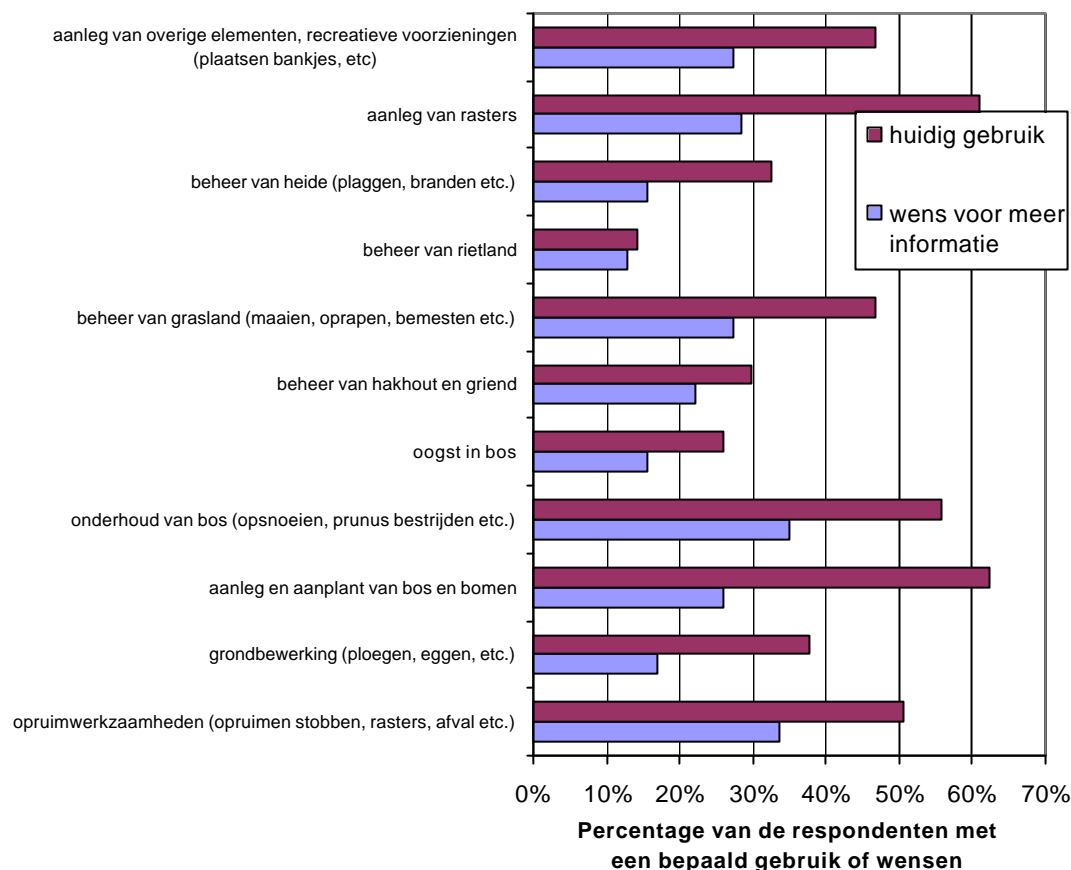
3.1.5 Wensen ten aanzien van nieuwe normen

Meer informatie over ...

De geënquêteerden is gevraagd om aan te geven van welke maatregelen extra gegevens gewenst zijn. Uit de resultaten blijkt dat van alle typen maatregelen extra informatie is gewenst. Echter voor opruimwerkzaamheden en onderhoud van bos was een grotere dan gemiddelde belangstelling (ca. 35% van de respondenten wil hierover meer weten Figuur 2). Voor oogst in bossen, beheer van rietlanden, beheer van heide en grondbewerking was wat minder belangstelling (tussen 13% en 17% van de respondenten gaf aan hierover meer te willen weten).

In Tabel 4 is de ratio aangegeven van het percentage respondenten dat meer informatie wenst en het percentage respondenten dat bepaalde normen gebruikt. Voor de maatregelen voor beheer van rietland is deze ratio het hoogst (0,91). Er zijn

bijna evenveel respondenten die hierover meer informatie wensen, als dat er zijn die de normen voor deze maatregel gebruiken. Ook voor beheer van hakhout is deze ratio vrij hoog (0,74). Voor de overige groepen van maatregelen ligt de ratio rond de 0,4 - 0,6.

Figuur 2. Het percentage van de respondenten dat het Normenboek van Staatsbosbeheer gebruikt om de kosten van verschillende soorten maatregelen te bepalen, en het percentage dat ten aanzien van die verschillende soorten maatregelen extra informatie wil.

Tabel 4. Ratio van gebruik van normen en wensen om meer informatie, zoals weergegeven in Figuur 2 (percentage respondenten dat meer informatie wenst over een bepaald item, gedeeld door het percentage respondenten dat die betreffende normen gebruikt).

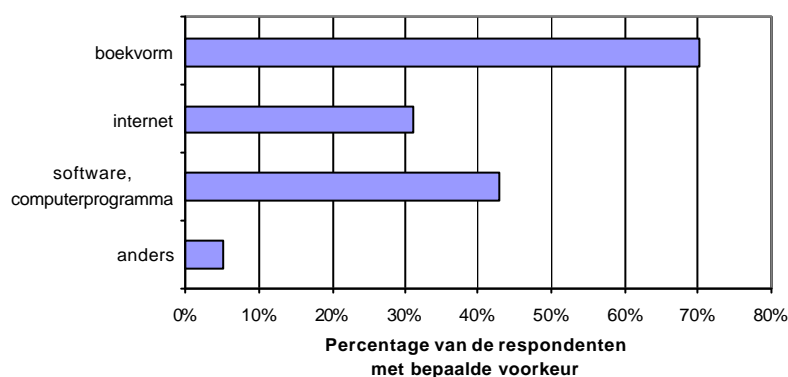
aanleg van overige elementen, recreatieve voorzieningen (plaatsen bankjes, etc)	0,58
aanleg van rasters	0,47
beheer van heide (plaggen, branden etc.)	0,48
beheer van rietland	0,91
beheer van grasland (maaien, oprapen, bemesten etc.)	0,58
beheer van hakhout en griend	0,74
oogst in bos	0,60
onderhoud van bos (opsnoeien, prunus bestrijden etc.)	0,63
aanleg en aanplant van bos en bomen	0,42
grondbewerking (ploegen, eggen, etc.)	0,45
opruimwerkzaamheden (opruimen stobben, rasters, afval etc.)	0,67

Gewenste aanvullende informatie

Naast de bovengenoemde groepen van maatregelen is de respondenten gevraagd naar de behoefte van aanvullende informatie. Door 81% van de respondenten werd aangegeven dat ze meer informatie wensen over de kosten voor verwerking van groenresten. 45% gaf aan graag meer informatie te krijgen over kosten van materialen, zoals boompalen, rastermateriaal etc. Informatie over opbrengsten werd door 43% als gewenst aangegeven.

Verspreidingsvorm kostennormen

In Figuur 3 is de door respondenten gewenste vorm waarin kostennormen moeten worden verspreid, weergegeven. Hierbij konden meerdere voorkeuren aangegeven. 70% van de respondenten gaf aan normen graag in boekvorm te gebruiken. 43% heeft graag normen in de vorm van software en 32% zou graag via internet over normen beschikken.

Figuur 3. Voorkeuren van de respondenten voor de vorm waarin normen beschikbaar worden gemaakt.

Tot slot

Van de 77 respondenten hebben er 25 (32%) aangegeven dat ze bereid zijn om mee te werken aan het leveren van informatie over kosten. Circa de helft van de aannemers (7) en adviesbureaus (4) wil meewerken met het aanleveren van normen. Daarnaast wil ook circa eenderde van de terreinbeheerders (11) hieraan bijdragen.

Als aanvullende opmerkingen werd meerdere keren aangegeven dat een nieuwe uitgave van het normenboek gewenst is. Ook werd gevraagd het boek te actualiseren/herzien, o.a. meer maatregelen t.b.v. natuurontwikkeling en specialistische maatregelen. Er werd een enkele keer gevraagd een handleiding in het boek op te nemen.

Er werden ten slotte enkele positieve opmerkingen over het boek gemaakt, namelijk dat het een praktisch en goed bruikbaar standaardwerk is.

3.2 Interviews met de belangrijkste stakeholders

Naast de enquête onder gebruikers zijn verschillende interviews gehouden met stakeholders die mogelijk een rol kunnen spelen bij het realiseren van een nieuw kostennormenboek.

3.2.1 Opzet interview

Gekozen is voor een open interview. Als een soort leidraad tijdens het interview is een korte lijst met aandachtspunten opgesteld (Bijlage 2). In die lijst is ervan uitgegaan dat partijen bij het tot stand komen van een nieuw kostennormenboek verschillende rollen kunnen vervullen. De onderscheiden rollen zijn:

- Gebruiker: een partij die de normen gebruikt om kosten te kunnen calculeren.
- Leverancier: een partij die data voor een nieuw normenboek kan aanleveren. Vaak wordt deze rol gecombineerd met de rol Verzamelaar. Soms is de data van een Verzamelaar verkregen. In veel gevallen biedt de Leverancier de normen nu al zelf aan, aan de gebruiker, maar dat hoeft niet.
- Verzamelaar: een partij die in opdracht (van een Leverancier) data verzamelt.
- Financier: een partij die het verzamelen van data en het uitgeven van een normenboek wil financieren.

Een partij kan uiteraard meerdere rollen hebben.

Niet alle vragen waren overigens altijd even relevant. Dat had deels met de organisatie, deels met het stadium waarin het proces (om tot nieuwe normen te komen) zich bevond.

3.2.2 Staatsbosbeheer

Er zijn gesprekken gevoerd met Dhr. Hein Dielissen en Dhr. René Zegveld van Staatsbosbeheer. Staatsbosbeheer gebruikt kostennormen op het hoofdkantoor ter verantwoording van de begroting aan het ministerie van LNV en voor de budgettering van de regio's. Binnen de regio's worden kostennormen gebruikt voor het begroten van werkplanningen.

Staatsbosbeheer heeft jarenlang een normenboek uitgegeven. Het normenboek bevat kostennormen die zijn opgebouwd uit tijdnormen en tarieven voor materiaal, materieel en arbeid. De tijdnormen zijn opgesteld door Staatsbosbeheer en het toenmalige De Dorschkamp en het IBN-DLO, die zijn opgegaan in het huidige Alterra. Aan de tijdnormen is de laatste jaren weinig onderhoud gepleegd. De tarieven zijn wel regelmatig geactualiseerd. Omdat de actualiteit van de normen niet goed bekend is, is er al een aantal jaren geen boek meer uitgegeven. De wens bestaat om het normenboek tegen het licht te houden en waar nodig normen te actualiseren en toe te voegen.

Samenwerken met enkele partijen wordt gezien als een mogelijkheid normen actueel te houden. Staatsbosbeheer kan mogelijk een bijdrage leveren door het beschikbaar

stellen van personele middelen en normen. Mogelijkheden voor samenwerking dienen intern bij Staatsbosbeheer besproken te worden.

3.2.3 Dienst Landelijk Gebied

Er is een gesprek gevoerd met Dhr. Jeroen Oehler, medewerker Uitvoerings- en financieringsvraagstukken van de Dienst Landelijk Gebied (DLG). DLG is een aanbieder van een normenboek, maar is daarnaast ook gebruiker van kostennormen (voor bestekken van eigen opdrachten en voor normen voor agrarisch natuurbeheer).

De kostennormen van DLG zijn opgebouwd uit tijdnormen en tarieven (voor materiaal, materieel en arbeid). De normenboeken worden vanaf ca. 1980 uitgebracht. De normen zijn voor een deel gebaseerd op eigen gegevens, maar daarnaast op normen van Staatsbosbeheer (zie paragraaf 3.2.2) en op tijdstudies die door het toenmalige Staringcentrum (dat is opgegaan in het huidige Alterra) zijn uitgevoerd. De tijdstudies van het Staringcentrum zijn voornamelijk tot de jaren '80 uitgevoerd. Sindsdien zijn de tijdnormen nauwelijks geactualiseerd. In de jaren '90 is er nog wel kritisch naar de normen gekeken. Overigens bestaat de verwachting dat de tijdnormen niet zo veel veranderd zijn sinds de jaren '80. Tarieven zijn gebaseerd op loonwerktijdschriften.

De voorkeur gaat er naar uit om ook in de toekomst gebruik te blijven maken van tijdnormen en tarieven. Het bepalen van kostennormen op basis van nacalculatie blijkt lastig doordat niet inzichtelijk is waaruit de kosten zijn opgebouwd (zijn er bijvoorbeeld kortingen in de bedragen verwerkt?).

De wens bestaat om te komen tot kostennormen voor objecten, t.b.v. een meer objectgeoriënteerde manier van begroten. Bijvoorbeeld de kosten voor aanleg van wandelpaden of de kosten voor het beheer van landschapselementen.

Daarnaast is er de wens om een mogelijkheid in te bouwen voor een andere manier van begroten, namelijk met risicomangement i.p.v. een vast opslagpercentage voor winst, risico etc. Daarvoor zijn goede kostennormen nodig.

Samenwerken met andere partijen wordt als zeer belangrijk gezien. Verschillende partijen die werken met kostennormen hebben elk hun eigen sterke punten, en die moeten samengebracht worden. Voorkomen moet worden dat iedere partij voor zich kostennormen (en methodieken) daarvoor opstelt. DLG kan eventueel normen voor grondwerk aanleveren.

3.2.4 Agrotechnology & Food Innovations (A&F - voorheen IMAG)

Er is een gesprek geweest met Dhr. Gerrit Kroeze van Agrotechnology & Food Innovations (A&F - voorheen IMAG) die betrokken is geweest bij de uitgave van 'Het Groene Boek', o.a. als secretaris van de Commissie Normering Groen.

Het Groene Boek bevat tijdnormen voor aanleg en onderhoud van natuur, groen en recreatieve voorzieningen. De tijdnormen worden al vanaf 1972 uitgegeven. In 1993 zijn de normen voor het laatst bijgesteld. De normen zijn de beste die op dat moment beschikbaar waren. Vaak gaat het om normen gebaseerd op tijdstudies, soms ook om ervaringscijfers. De laatste herdruk is in 2001 verschenen. De normen zijn in die uitgave wel anders geordend, namelijk volgens de RAW-systematiek van CROW. De meeste normen zijn nog steeds actueel. Wel ontbreken er normen voor nieuwe methoden en nieuwe werkzaamheden.

Voor A&F is het opstellen van arbeidsnormen nog steeds een belangrijke taak. De groene sector heeft echter op dit moment geen hoge prioriteit. Er zijn op dit moment geen concrete plannen om normen te herijken of nieuwe normen op te stellen. Door Dhr. Kroeze wordt geconstateerd dat er wel behoefte is aan een aanvulling (normen voor nieuwe methoden en nieuwe werkzaamheden). Ook is er behoefte aan een elektronische versie van het normenboek (cd-rom of internet). Mede daarom is besloten om in het vervolg de verzamelde normen niet meer in boekwerken als Het Groene Boek uit te brengen, maar via cd-rom of Internet. Het uitgeven in elektronische vorm heeft voor A&F ook het voordeel dat het goedkoper is dan het opnieuw uitbrengen van een boek. Een nieuw boek is door de hoge prijs ook voor de gebruiker niet aantrekkelijk.

Dhr. Kroeze vindt het belangrijk normen te verzamelen op het laagste niveau (tijdnormen). Deze kunnen gebruikt worden om normen voor een hoger niveau samen te stellen (bijvoorbeeld normen voor werkpakketten etc.) en voor het maken van bijvoorbeeld beeldbestekken. Belangrijk is ook dat de normen objectief zijn. Het opnemen van gegevens van aannemers, zonder normen die door middel van objectieve meting worden verkregen, wordt afgeraden.

Samenwerking bij het opstellen van nieuwe normen door verschillende organisaties wordt toegejuicht. Een mogelijkheid is om één database aan te maken, een alternatief is om afspraken over een database-opzet te maken, waardoor normen van verschillende partijen eenvoudig zijn te combineren.

Financiering is een lastig punt. Het ministerie van LNV heeft geen geld over voor het verzamelen van normen. De verkoop van boeken (cd-roms) levert te weinig op om een normenboek van te kunnen onderhouden. De prijs van Het Groene Boek bedraagt 175 euro.

3.2.5 Vereniging Natuurmonumenten

Er is een gesprek geweest met Dhr. Jan Kolkman, medewerker planning en control, regio Noord en Overijssel/Flevoland.

Natuurmonumenten werkt nu maar heel beperkt met normen. Begrotingen op maatregelniveau worden gebaseerd op ervaringscijfers. Op dit moment is er echter wel grote behoefte aan. Ongeveer één jaar geleden is begonnen met een

doeltypensystematiek (binnen de organisatie wordt gestuurd op doeltypen). In principe moeten de doeltypen verder worden 'uitgewerkt' in resultaatbeschrijvingen (hoewel de doeltypen op zich al resultaten beschrijven).

Om te kunnen sturen, zouden aan de resultaatbeschrijvingen (of de doeltypen) normbedragen gekoppeld moeten worden. In het project 'Kiezen en delen' van Natuurmonumenten (o.a. door Chris Braat, Wil Boots, Jan Kolkman) wordt onder andere over de normering nagedacht. Voor de natuurdoeltypen kan waarschijnlijk goed worden aangesloten bij de systematiek van Staatsbosbeheer. Natuurmonumenten zal wel vaak een andere invulling geven aan bepaalde doeltypen.

De basis voor de normen voor de doeltypen moeten maatregelnormen zijn. Belangrijk is dat dit betrouwbare gegevens zijn. De kans is namelijk groot dat normen ook door LNV gebruikt zullen worden om bijvoorbeeld vergoedingen vast te stellen.

Samenwerking wordt belangrijk gevonden. Niet alleen met SBB maar ook met bijvoorbeeld DLG. Samen moet gekomen kunnen worden tot een uniform systeem, een systeem bestaande uit een laag met maatregelnormen en normen op een hoger niveau (in het geval van Natuurmonumenten normen voor bepaalde doeltypen).

3.2.6 Unie van Bosgroepen

Er is een gesprek geweest met Dhr. Arno Willems, directeur van de Unie van Bosgroepen.

Goede kostennormen worden bij de Unie van Bosgroepen belangrijk gevonden. De bosgroepen gebruiken zelf kostennormen van o.a. Staatsbosbeheer en DLG om kosten te begroten. Daarnaast zijn kosten belangrijk voor het bepalen van overheidsbijdragen (bijvoorbeeld SN2000). Het wordt tijd dat er een opvolger komt van het huidige normenboek van Staatsbosbeheer dat niet meer actueel is.

Het zou goed zijn het opstellen en bijhouden van de normen niet meer door één partij te laten doen. Het blijkt gewoon te kostbaar. Wel is het verstandig één partij verantwoordelijk te laten zijn voor de normen. Dit moet een onpartijdige organisatie zijn, zodat nooit het idee kan ontstaan dat de organisatie de normen naar eigen voordeel opstelt.

De informatie moet in principe digitaal beschikbaar komen, maar het moet ook mogelijk zijn een boek te bestellen (kostprijs bijvoorbeeld + 25%). Het detailniveau van de huidige normen is goed. Het is niet nodig om nog gedetailleerder te gaan (besteknormen).

Financiering zou moeten gebeuren door verschillende partijen. Misschien kan het Bosschap een bijdrage leveren. Daarnaast zou in ieder geval het ministerie van LNV een deel van het geld moeten financieren. Zij hebben ook veel belang bij goede

normen i.v.m. subsidieregelingen. Gebruikers zouden voor de normen kunnen betalen. Ook de Unie zou eventueel een beperkte bijdrage kunnen leveren. Verspreiding van informatie zou in ieder geval via de Unie van Bosgroepen kunnen. Ook kunnen ze ervaringscijfers leveren (of helpen bij het beoordelen van bestaande kostennormen) en behulpzaam zijn bij het contact leggen met boseigenaren indien nodig.

Heel belangrijk is het dat een initiatief tot nieuwe kostennormen iets oplevert voor de langere termijn. De continuïteit moet verzekerd zijn. In principe moeten de kostennormen in ieder geval eens per jaar worden geactualiseerd. Dat kan eventueel door te indexeren. Een maal per twee jaar zal echt worden geactualiseerd en moet worden gekeken of nieuwe activiteiten moeten worden opgenomen etc.

3.2.7 Ministerie van LNV

Dhr. Rob Busink (beleidsambtenaar van het ministerie van LNV) heeft het belang van normen voor het ministerie van LNV aangegeven.

Normkosten worden door LNV gebruikt:

- als basis voor het vaststellen van subsidiebedragen; het kan daarbij gaan om ervaringscijfers of normen die zijn gebaseerd op tijdmetingen;
- t.b.v. het afleggen van verantwoording van subsidiebedragen richting Europese Commissie in het kader van staatssteuntoets (om aan te kunnen tonen dat subsidiebedragen de staatssteuntoets kunnen doorstaan);
- voor het begroten van de benodigde middelen t.b.v. de realisatie van het beleid c.q. voor kabinetsformaties t.b.v. het onderbouwen van claims voor extra middelen;
- t.b.v. de verantwoording in het kader van het zogenaamde VBTB-traject (van beleidsbegroting tot beleidsverantwoording).

Het gaat hierbij in de meeste gevallen om kosten op natuurdoelniveau (wat kost heidebeheer bijv.).

Een jaarlijkse studie naar de normkosten lijkt niet nodig. Wel kan op basis van de bestaande gegevens een indexering plaatsvinden voor loon- en prijsontwikkeling. Regelmatig kan door nacalculaties en bestudering van de trends en onderlinge vergelijking van kosten tussen beheerders herijking van de normen plaatsvinden. Met name bedrijfsvergelijkend onderzoek kan een bijdrage leveren omdat op deze wijze meer marktwerking in de totstandkoming van de normen voor natuurbeheer wordt betrokken.

LNV heeft, zoals hiervoor al is aangegeven, behoefte aan normkosten. Voor een succesvol vervolg en actualisering is medewerking van meerdere partijen nodig. Op basis van de uitkomsten van het onderzoek kan samen met andere partijen worden gezocht naar mogelijkheden om normkostensystemen op een of andere wijze in stand te houden.

3.2.8 Alterra

Op basis van de puntenlijst is ook door Alterra (Anjo de Jong / Jaap van Raffe) kort aangegeven waar deze organisatie voor staat en hoe de organisatie kan bijdragen.

Alterra (gefuseerd uit IBN-DLO (dat weer is ontstaan uit De Dorschkamp en het RIN) en Staring-Centrum) houdt zich al lang bezig met kosten en kostennormen. Vanaf de jaren '60 tot ongeveer 1995 zijn veel normen opgesteld voor met name boswerkzaamheden. Deze normen zijn weer gebruikt en uitgegeven door A&F (voorheen IMAG) en Staatsbosbeheer. In de jaren '90 is Groenwerk uitgegeven waarin voor een groot aantal machines kosten en productiviteit zijn weergegeven. Meer informatie over Groenwerk is te vinden in § 2.2. Momenteel worden kosten verzameld over het beheer van stedelijk groen in de Groendatabank. Daarnaast worden gedurende onderzoeksprojecten kostengegevens verzameld of bepaald, zoals voor houtoogst (Van Raffe et al., 1998), voor beheer van natte graslanden (De Jong et al., 2003) en momenteel voor specifieke maatregelen voor geïntegreerd bosbeheer.

Alterra gebruikt zelf normen om scenario's door te rekenen en heeft dus belang bij goede normen. Er is met name behoefte aan kostennormen op activiteitsniveau. Kosten op maatregelniveau of nog hoger (projecten) kunnen daarvan worden afgeleid.

Alterra wil graag bijdragen aan het opstellen en actueel houden van kostennormen. De beste optie lijkt op dit moment een samenwerkingsverband. Binnen dit verband moeten afspraken worden gemaakt over hoe een database van kostennormen moet worden opgezet. Hierdoor kunnen verschillende partijen min of meer zelfstandig normen verzamelen die later eenvoudig zijn te combineren. In eerste instantie kan Alterra een bijdrage leveren aan het opzetten van de datastructuren en methoden om gegevens te verzamelen. Financiering van dat onderzoek kan mogelijk uit DWK-gelden.

3.2.9 Overige geraadpleegde organisaties

CROW

Er is een kort telefonisch contact geweest met Dhr. Paul Jansen van CROW, het kenniscentrum voor verkeer-, vervoer en infrastructuur. Op het gebied van kosten houdt CROW zich met name bezig met standaardisatie van kostenramingen. CROW stelt geen kostennormen voor werkzaamheden op, maar heeft wel een uitgave van tarieven voor arbeid.

CROW werkt momenteel aan een objectenbibliotheek. De wens bestaat om, naast infrastructurele en bouwobjecten ook groenobjecten in de bibliotheek op te nemen. De kosten van objecten dienen daarbij gevoegd te worden. In dat kader is CROW geïnteresseerd in kostennormen. Daarom bestaat de wens om mee te denken over de opzet van databestanden voor kostennormen.

Hogeschool Larenstein

Er is kort contact geweest met Dhr. Joan de Vries en Dhr. Aart Heinen van Hogeschool Larenstein, opleidingsinstituut voor onder andere bos- en natuurbeheer. De mogelijkheid bestaat om studenten te werven voor onderzoek naar kostennormen. Daarvoor dient er echter wel animo bij de studenten voor de opdrachten te zijn (kosten zijn doorgaans niet het meest populaire onderwerp). Er dient duidelijke begeleiding te zijn, maar er dient ook zeker zelfstandigheid en initiatief van de studenten verwacht te worden. Een onderwerp moet dus niet te strak geformuleerd zijn.

IPC Groene Ruimte

Er is een kort contact geweest met Dhr. Hans Spek van het IPC Groene Ruimte, een trainings- en adviescentrum op het gebied van onder andere bos- natuur en groenbeheer. Het IPC houdt zich niet bezig met het opstellen van normen, maar heeft veel kennis van technische aspecten van beheer. Op dat gebied kan het dan ook mogelijk een rol spelen.

Het Bosschap

Gesproken is met Mevr. Dianne Nijland. Het Bosschap gebruikt zelf geen normen. De organisatie is echter wel geïnteresseerd in de efficiency van terreinbeheer en het verbeteren ervan. Om de efficiency te kunnen toetsen zijn normen belangrijk. Normen kunnen ook een belangrijke rol spelen bij de beoordeling van subsidieregelingen. De noodzaak van goede normen wordt dus onderschreven. Het Bosschap kan eventueel (indien de bij het Bosschap aangesloten organisaties dit willen) bijdragen in de ontwikkeling van een systeem om kostennormen bij te houden, net zoals nu bijvoorbeeld de Bedrijfsuitkomstenstatistiek 'van het LEI' wordt gefinancierd.

3.3 Workshop Kostennormen

Vrijdag 23 januari 2004 is er een workshop over kostennormen gehouden waarbij de belangrijkste stakeholder-organisaties vertegenwoordigd waren. Een verslag van deze workshop is opgenomen in Bijlage 4.

Tijdens de workshop is de huidige stand van zaken omtrent kostennormen besproken. Daaruit blijkt dat de belangrijkste aanbieders van kostennormen jaren lang zeer actief zijn geweest met het verzamelen van gegevens, maar dat dit werk nu vrijwel stil ligt.

Door de verschillende aanwezigen werd aangegeven wat voor hun organisatie het belang is van kostennormen. Veel van deze belangen zijn in paragraaf 3.2 reeds beschreven, zoals het belang voor de verantwoording van en (objectieve) budgettering binnen Staatsbosbeheer, de aanvraag en toetsing van subsidies en de dagelijkse beheerpraktijk. Ook voor de verantwoording door LNV tegenover de Europese Unie zijn normen belangrijk, namelijk om aan te tonen dat overheidssubsidies uit gaan van kosten voor beheersmaatregelen en niet bedoeld zijn

als steun. Maar ook ter verantwoording tegenover de algemene rekenkamer zijn kostennormen van belang.

De vraag hoe kostennormen verzameld kunnen worden, blijkt niet eenduidig te beantwoorden. Het hangt af van het doel waarvoor ze verzameld worden. Het is wel van belang er achter te komen wat de belangrijkste kostenbeïnvloedende factoren zijn voor verschillende maatregelen. Voorgesteld is onder andere om de normen op gedetailleerd niveau te verzamelen, waardoor ze voor een breedte aan doelen gebruikt kunnen worden.

Verschillende keren is het belang van normen voor objecten (b.v. fietspaden, bepaalde terreintypen) aangegeven. Verschillende partijen zien voordeel in het digitaal beschikbaar stellen van de normen, zodat er eenvoudig mee gerekend kan worden (het berekenen van normen voor verschillende objecten bijvoorbeeld). Uit het onderzoek bleek dat gebruikers liever normen willen in boekvorm. Het uitgeven van een boek naast digitaal wordt als optie genoemd.

Samenwerken bij het opstellen en actualiseren van kostennormen wordt door veel partijen belangrijk gevonden. De bereidheid is er bij verschillende partijen wel. Het is echter nog te vroeg om concrete toezeggingen te doen; daarvoor is meer overleg nodig.

Voor DLG speelt het probleem dat normen bij voorkeur niet (meer) vrij verstrekt worden, omdat aannemers daardoor te veel inzicht kunnen krijgen in door de opdrachtgever voorgecalculeerde begroting.

4 Op weg naar een nieuw normenboek

Op basis van de informatie die is verkregen uit de enquête onder gebruikers, de gehouden interviews en de workshop is geprobeerd aan te geven hoe in de toekomst een 'nieuw' normenboek er uit zou moeten zien en hoe ervoor kan worden gezorgd dat er in de toekomst daadwerkelijk zo'n nieuw normenboek verschijnt. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de opzet van normen, dataverzameling, dataopslag, verspreiding, financiering en samenwerking. Bij het schrijven van dit hoofdstuk is ook gebruik gemaakt van de ideeën die zijn beschreven in Alterra rapport 742: Methoden voor het opstellen van kostennormen voor bosbouw en natuurbeheer (De Jong & Van Raffe, 2003).

4.1 Opzet normen

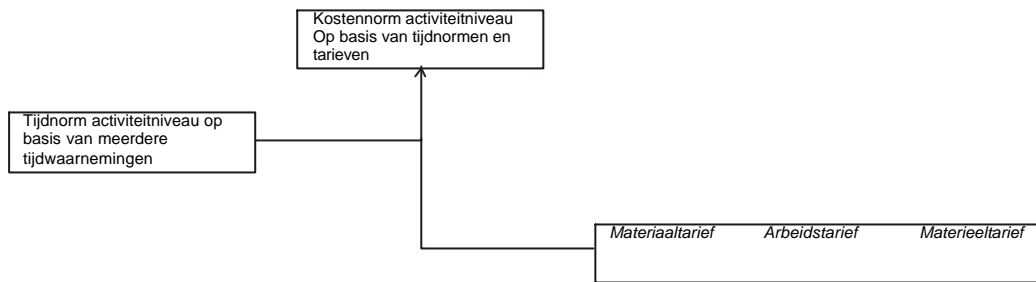
Er bestaan verschillende soorten normen en ook verschillende niveaus waarop normen kunnen worden vastgesteld. In deze paragraaf wordt kort aangegeven welke soorten normen en welke niveaus relevant zijn.

Kostenwaarnemingen (nacalculatie) - of - tijdnormen en tarieven

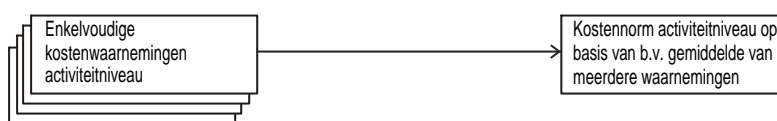
Een kostennorm is een maat voor de kosten van een bepaalde werkzaamheid. Een kostennorm kan bepaald worden op basis van de totale kosten die in de praktijk worden gehanteerd (nacalculatie) of op basis van een aantal componenten. De componenten zijn tarieven voor arbeid, materieel en materiaal, en tijdnormen (taaktijden).

Het bepalen van kostennormen op basis van tarieven en tijdnormen is weergegeven in Figuur 4. Dit is in principe de beste optie, omdat inzichtelijk is hoe de kosten precies zijn opgebouwd. Hierdoor is het ook relatief eenvoudig om kostennormen te actualiseren. In plaats van de gehele norm opnieuw te bepalen, kan worden volstaan door een deel (de tarieven) aan te passen. Een nadeel is dat het verzamelen van met name de tijdnormen relatief veel tijd, en dus geld, kost.

Het alternatief is om kostennormen op te stellen op basis van ervaringscijfers en nacalculatie (enkelvoudige kostenwaarnemingen). Dit is weergegeven in Figuur 5. Dit kost in eerste instantie veel minder tijd en geld. Het bepalen van kostennormen op basis van nacalculatie is echter lastig omdat niet inzichtelijk is waaruit de kosten zijn opgebouwd (de normen kunnen deels zijn bepaald door onbekende factoren zoals kortingen).

Figuur 4. Kostennormen voor activiteiten kunnen worden opgebouwd uit tijdnorm en tarieven. De tijdnormen worden opgesteld op basis van meerdere tijdwaarnemingen voor activiteiten of op basis van gedetailleerdere tijdnormen voor handelingen.

Figuur 5. Kostennormen voor activiteiten kunnen worden opgebouwd uit meerdere waarnemingen van kosten zoals die in de praktijk worden gemaakt, en vastgesteld op basis van b.v. nacalculatie.

Tarieven

De tarieven zijn over het algemeen redelijk eenvoudig en snel te verzamelen, kunnen doorgaans voor een groot aantal werkzaamheden worden gebruikt maar dienen regelmatig (eens per jaar) te worden aangepast. Tarieven kunnen worden bepaald aan de hand van de verschillende kostenposten, zoals loon en premies bij arbeid, rente en afschrijving bij materieel en aanschafprijzen bij materiaal.

Een alternatief is om uit te gaan van tarieven die in de praktijk door aannemers en loonwerkers worden gehanteerd, maar dit heeft niet de voorkeur omdat het minder objectief en inzichtelijk is.

Tijdnormen

Tijdnormen zijn (i.t.t. tarieven) meer specifiek voor bepaalde activiteiten. Het verzamelen vergt een relatief grote inspanning. Een voordeel is dat tijdnormen niet zo snel 'verouderen' (in vergelijking met tarieven hoeven ze niet zo vaak te worden geactualiseerd).

Tijdnormen worden bij voorkeur opgesteld op basis van tijdstudies. Bij tijdstudies worden doorgaans tijden per handeling gemeten. Op basis van die tijden per handeling worden vervolgens tijdnormen opgesteld voor een activiteit op basis van de handelingen die voor een activiteit worden uitgevoerd.

Het alternatief is om tijdnormen op te stellen op basis van ervaringscijfers en nacalculatie. Voor sommige (niet al te complexe) werkzaamheden is dit zeker een optie.

Niveau van handelen in kostennormen

Kostennormen kunnen worden opgesteld voor projecten (bijvoorbeeld het uitvoeren van bosaanleg) en objecten (bijvoorbeeld 100 m laanbomen of een ha bos), maatregelen (hout oogsten), activiteiten (vellen, hout uitslepen) en zelfs handelingen (lopen, selecteren, uitsnoeien). In de praktijk is er behoefte aan kostennormen op alle niveaus boven het handelingniveau. De een heeft meer aan kostennormen voor heel gedetailleerde normen, de ander aan normen van objecten of projecten.

Het niveau van handelingen is echter relevant om normen onder uiteenlopende omstandigheden te kunnen berekenen. Bij de activiteit oprapen (van de maatregel maaien en afvoeren) dient per ha vaker te worden gelost naarmate er een hogere gewasproductie is. En naarmate een perceel smaller is, dient vaker te worden gedraaid. Dit alles kan zijn invloed hebben op alle niveaus: de kosten voor afvoeren bijvoorbeeld zijn lager bij schaalgraslanden dan bij voedselrijke graslanden.

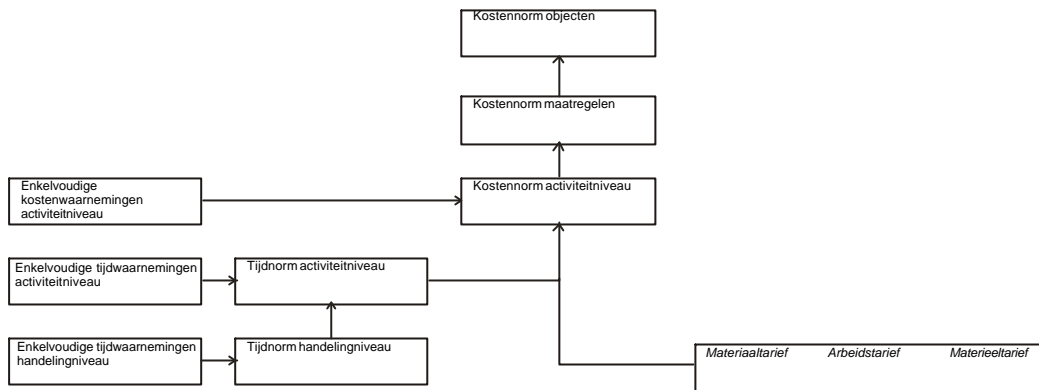
Combineren van gegevens

In Figuur 6 zijn de verschillende kostenniveaus en informatiesoorten (kostennormen, tijdnormen, tarieven) gecombineerd. De kostenniveaus die in de figuur zijn onderscheiden, zijn:

- handeling: bijvoorbeeld lopen naar een te vellen boom;
- activiteit: bijvoorbeeld het vellen van een boom;
- maatregel: bijvoorbeeld dunnen;
- project/object: bijvoorbeeld een omvorming van een planeenheid.

De verschillende soorten informatie zijn:

- enkelvoudige tijdwaarneming: dat is informatie over 1 specifieke handeling of activiteit (bijvoorbeeld het vellen van 1 boom in boswachterij Garderen, afdeling 22a);
- enkelvoudige kostenwaarneming: de kosten van 1 specifieke activiteit of maatregel (bijvoorbeeld wat heeft de prunusbestrijding in 1998 in afdeling 22a in Boswachterij Garderen gekost);
- tarieven: kosten over de inzet van 1 eenheid arbeid, materieel of materiaal;
- productiemiddeleninzet: de middelen die bij het uitvoeren van een activiteit worden ingezet;
- tijdnorm: een norm over de tijd die het kost om een bepaalde handeling of activiteit uit te voeren gebaseerd op enkelvoudige tijdwaarnemingen;
- kostennorm: een norm voor de kosten van een bepaalde activiteit of maatregel gebaseerd op enkelvoudige kostenwaarnemingen of bepaald door tijdnormen te combineren met de middeleninzet en de kosten van de middelen.

Figuur 6. Schematische weergaven van het combineren van verschillende soorten gegevens voor het bepalen van kostennormen.

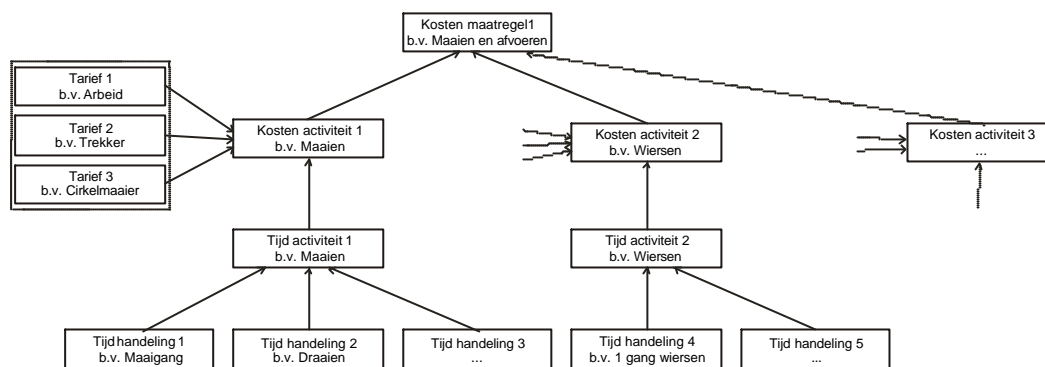
In de figuur zijn niet alle combinaties van niveaus en soorten opgenomen. Zinvol zijn alleen tijdwaarnemingen en tijdnormen op het niveau van de handeling en activiteit, middeleninzet op het niveau van de handeling en activiteit, kostenwaarnemingen op het niveau van de activiteit, kostennormen op het niveau van de activiteit, maatregel en project/object. Tarieven zijn altijd per eenheid middel.

Het is belangrijk dat een norm van een lager niveau vaak als bouwsteen voor verschillende normen van een hoger niveau kan dienen. Op basis van tijdmetingen op handelingenniveau kunnen tijdnormen voor handelingen worden bepaald onder gegeven werkomstandigheden (invloedsfactoren). Op basis van de tijdnormen voor handelingen kunnen weer tijdnormen voor activiteiten worden berekend. De kosten voor activiteiten worden bepaald op basis van de tijdnormen voor activiteiten, tarieven en middeleninzet op dat niveau. Op basis van de kostennormen voor activiteiten kunnen weer kostennormen voor maatregelen worden vastgesteld, en op basis van de kostennormen voor maatregelen weer kostennormen voor objecten/projecten. Op basis van deze figuur kan worden geconcludeerd dat gegevens het best op zo'n laag mogelijk niveau (handelingen en activiteiten) verzameld kunnen worden.

Zoals hiervoor al is gezegd, hoeven kostennormen niet perse te worden bepaald door tijdnormen en tarieven te combineren. Ze kunnen ook worden bepaald uit in de praktijk waargenomen kosten. In de figuur zijn dat de enkelvoudige kostenwaarnemingen.

In Figuur 7 is nogmaals weergegeven hoe verschillende soorten informatie kunnen leiden tot een kostennorm. Daarbij zijn dan enkele voorbeelden gegeven van handelingen, activiteiten, maatregelen en tarieven.

Tijdnormen voor verschillende handelingen leiden hierin tot een tijdnorm voor een activiteit. De tijdnorm voor de activiteit leidt samen met de tarieven voor in te zetten middelen tot een kostennorm voor de activiteit. Kostennormen voor verschillende activiteiten leiden vervolgens tot een kostennorm voor een maatregel.

Figuur 7. Schematische weergaven van het combineren van verschillende soorten gegevens voor het bepalen van kostennormen, met voorbeelden.

4.2 Dataverzameling en -aanlevering

In de vorige paragraaf is al aangegeven dat t.b.v. een kostennormenboek het beste zou zijn om gedetailleerde informatie samen te brengen (tijdnormen op het niveau van de handeling en tarieven van machines, mensen etc.). Dit omdat gegevens altijd kunnen worden geaggregeerd.

Een probleem is dat het verzamelen van gegevens op zo'n laag niveau vaak veel tijd kost en dus duur is. Het is daardoor onwaarschijnlijk dat voor een nieuw kostennormenboek alle gegevens opnieuw verzameld worden.

Het opnieuw verzamelen van alle gegevens is ook niet nodig, omdat er al veel data beschikbaar is. Met name de huidige aanbieders van normen (zie hoofdstuk 2) beschikken reeds over veel tijdnormen en tarieven. Deze kunnen weer worden gebruikt voor zover ze nog actueel zijn en qua vorm in een nieuwe opzet passen. Zeker de bestaande tijdnormen blijken in de praktijk nog actueel.

De partijen die gegevens voor het nieuwe kostennormenboek kunnen aanleveren, beschikken voor een deel over gegevens op een wat hoger niveau (bijvoorbeeld kosten op activiteitsniveau of maatregelniveau i.p.v. tijdnormen op activiteitsniveau). Dit betekent niet dat ze niet waardevol zijn. Het betekent dat ze niet gebruikt kunnen worden om de kosten voor een lager niveau te bepalen, en dat relatie tussen kosten en de factoren die kosten beïnvloeden, lastig te bepalen zijn. Belangrijk voordeel is echter dat de kosten voor het verkrijgen van de gegevens relatief laag zijn.

De conclusie die hier kan worden getrokken, is dat het belangrijk is dat in een nieuw systeem de data die al bestaat kan worden ingebracht. Bovendien moet informatie op verschillende niveaus kunnen worden ingebracht. Het combineren van gegevens moet leiden tot actuele normen. In de praktijk betekent dit dat het systeem flexibel moet zijn. Meer daarover in de volgende paragraaf (dataopslag).

Een kanttekening die nog moet worden gemaakt, is dat het gebruik van gegevens van terreinbeheerders, aannemers en loonwerkers met de nodige voorzichtigheid dient te

gebeuren. Het is niet altijd goed bekend hoe objectief de gegevens zijn en welke factoren van invloed zijn geweest. Als bijvoorbeeld kosten voor een activiteit worden aangeleverd, is doorgaans niet goed bekend voor welke situaties de kosten gelden, welke kostenposten zijn inbegrepen en hoe de kostenposten zijn opgebouwd. Met actief meewerkende partners zou dit kunnen worden voorkomen door vooraf (voorafgaand aan de dataverzameling door de partner) af te spreken hoe de gegevens moeten worden verzameld.

4.3 Dataopslag

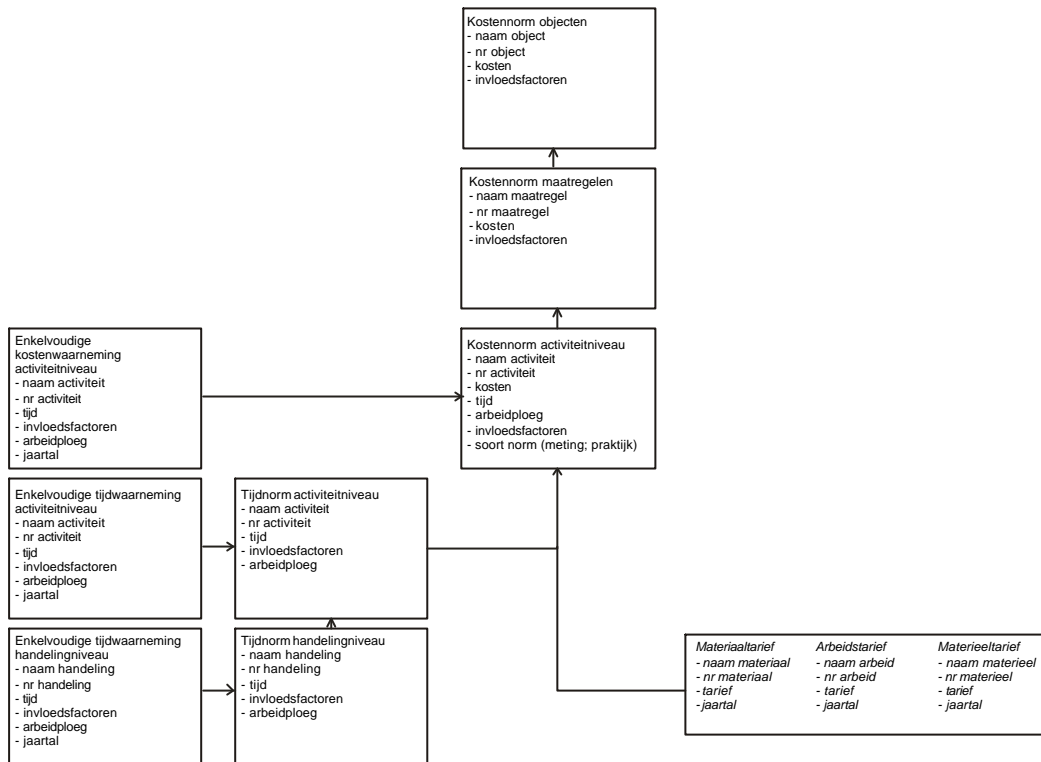
Wanneer verschillende partijen samenwerken bij het verzamelen van gegevens en het opstellen van kostennormen, is het van groot belang dat er een goed systeem is waarin de gegevens eenduidig kunnen worden vastgelegd en beheerd. Daarvoor is een datasysteem met een toegespitste structuur van groot belang.

In Figuur 6 (§ 4.1) is kort aangegeven welke verschillende soorten gegevens kunnen worden onderscheiden. In de vorige paragraaf is beargumenteerd dat het van belang is dat door de verschillende gebruikers de verschillende soorten gegevens op de verschillende niveaus kunnen worden ingebracht, bijvoorbeeld op het niveau van handelingen (tijdnormen) en activiteiten (tijdnormen, kosten op basis van nacalculatie). Het wordt dan mogelijk alle beschikbare informatie (die goedkoop is te verkrijgen) te gebruiken en ook met meer gedetailleerde informatie te werken (deze op te slaan en te gebruiken om kostennormen op een hoger niveau te bepalen). De toegespitste structuur komt dan ook overeen met Figuur 6.

De in Figuur 6 beschreven opzet kan weer eenvoudig worden omgezet in een ontwerp van een databank / datasysteem. Elk gegevenstype wordt een tabel met eigen velden. De velden van de tabel TijdnormenActiviteiten worden bijv.:

- code / nummer activiteit;
- naam activiteit (bijvoorbeeld vellen boom);
- invloedsfactoren (bijvoorbeeld boomsoort, diameter boomstam);
- tijd.

In Figuur 8 is Figuur 6 verder uitgewerkt tot een ontwerp voor een databank. Er wordt een beeld geschetst van één grote databank waaruit kostennormen op alle niveaus kunnen worden vastgelegd en gegenereerd. In de praktijk zal het echter verstandiger zijn om het systeem modulair op te zetten. Het hart van het systeem zal een databank zijn voor het vastleggen van gegevens op een laag niveau (tot en met activiteiten en misschien tot en met maatregelen). Deze gegevens zijn min of meer universeel. De wensen t.a.v. de kostennormen op de hogere niveaus (met name objecten en projecten) zullen voor bijna iedere gebruiker weer anders zijn. Het kan dan praktisch zijn dat het onderdeel van de database waarmee kostennormen voor projecten/objecten wordt bepaald, aan te passen aan de wensen van de gebruiker.

Figuur 8. Schematische weergave van een voorbeeld van een databaseopzet.

4.4 Verspreiding

De normen die worden verzameld en/of berekend, moeten uiteindelijk bij de 'klant' terecht komen. Dit kan op verschillende manieren. In boekvorm, maar ook digitaal via internet en CD-rom. Zoals uit § 3.1.5 blijkt, gaat de voorkeur van de huidige gebruikers nog steeds uit naar een boek (ruim 70%). Digitale verspreiding heeft echter wel belangrijke kostenvoordelen. Bovendien wordt het mogelijk de gegevens interactief te benaderen en te combineren. Door een stukje software mee te leveren kunnen normen hierdoor nauwkeuriger en meer specifiek worden. Het heeft dan ook de voorkeur om de gegevens via software of internet te verspreiden en daarnaast een eenvoudig normenboek uit te geven.

4.5 Mogelijkheden voor financiering

Het opstellen en actueel houden van (kosten)normen kost tijd en geld, dat vooralsnog te beperkt beschikbaar is. In deze paragraaf wordt gekeken naar mogelijkheden tot financiering. Alle genoemde mogelijkheden moeten nog verder worden verkend. Er zijn geen concrete toezeggingen gedaan.

DWK-gelden

Het ministerie van LNV financiert onderzoek van onderzoeksinstituten zoals Altera en A&F. Voor bijvoorbeeld het opzetten en ontwikkelen van de databank en het opstellen van dataverzameling kan mogelijk gebruik worden gemaakt van dit DWK-geld. Mogelijk dat ook voor dataverzameling geld kan worden verkregen. In het algemeen wordt op verzoeken in die richting (structurele dataverzameling) terughoudend gereageerd, hoewel tal van onderzoeksgroepen dit wel doen (denk aan het bosreservatenonderzoek).

Ministerie van LNV

Het Ministerie van LNV heeft veel meer middelen ter beschikking dan alleen onderzoeksgelden. Zij kan ook uit andere potjes geld beschikbaar stellen voor dataverzameling, bijvoorbeeld in het kader van het Programma Beheer. De subsidies die in het kader van het Programma Beheer worden verstrekt, zijn gebaseerd op kostennormen. Goede normen is dan ook in het belang van het Ministerie.

Bijdragen van partners

Een aantal gebruikers van het kostennormen zouden op voorhand een bijdrage kunnen leveren in de vorm van financiering. Dit betreft bijvoorbeeld de terreinbeherende organisaties. Het is echter waarschijnlijker dat zij een niet-financiële bijdrage leveren, bijvoorbeeld in de vorm van data of tijd voor het verzamelen van gegevens (zie de volgende paragraaf).

Het Bosschap

Het Bosschap kan eventueel (indien de bij het Bosschap aangesloten organisaties dit willen) bijdragen in de ontwikkeling van een systeem om kostennormen bij te houden, net zoals nu bijvoorbeeld de Bedrijfsuitkomstenstatistiek 'van het LEI' wordt gefinancierd.

KIS-BOS

Het project 'Kennis en Informatiesysteem Bos' (KIS-Bos) is een project gericht op bosvoorlichting. Het project wordt door het Ministerie van LNV gefinancierd en ondersteund. KIS Bos loopt tot en met november 2004. Als er een opvolger komt voor het project, dan is het misschien mogelijk de verspreiding van normen (deels) te laten lopen via dit nieuwe project.

Verkoop boeken / software

Het verzamelen en uitgeven van kostennormen zou ook deels betaald kunnen worden uit de opbrengsten uit verkoop (van boeken of software) of toegangsrechten (internet). Staatsbosbeheer verkoopt het Normenboek voor ca. 60 euro en A&F verkoopt Het Groene boek voor 175 euro. Tegenover de inkomsten uit de verkoop staan uiteraard wel extra kosten om een product te maken. Met name de drukkosten van een boek kunnen hoog zijn.

4.6 Mogelijkheden voor samenwerking

Het opstellen en bijhouden van nieuwe normen vraagt een grote hoeveelheid data. Het verzamelen van deze data kost veel tijd en geld. Zoals in het vorige hoofdstuk is gemeld, is er waarschijnlijk maar een beperkte hoeveelheid geld beschikbaar voor nieuwe kostennormen. Om toch nieuwe kostennormen te kunnen ontwikkelen, is samenwerking een belangrijk middel. Zoals uit de vorige hoofdstukken blijkt, kan een aantal partijen eventueel een bijdrage leveren. Het gaat dan met name om organisaties die data kunnen aanleveren. In dit hoofdstuk worden de mogelijkheden op een rij gezet.

Aanbieders van normen

Verschillende partijen bieden op dit moment al normen aan. Dit betreft Staatsbosbeheer, A&F, DLG en Alterra. De data in dit normenboek van Staatsbosbeheer moet deels geactualiseerd worden. Voor een belangrijk deel is de data nog goed te gebruiken. Deze data zou de basis moeten zijn voor het nieuwe kostennormenboek. Zie verder § 2.2. Daarnaast zou Staatsbosbeheer in de vorm van menskracht een bijdrage kunnen leveren. Bijvoorbeeld door nieuwe data te verzamelen. A&F heeft vooral aanvullende data over beheer van groen in de stad, DLG over grondwerken (§ 2.2). Alterra heeft normen voor een aantal uiteenlopende maatregelen. De organisatie heeft ook ervaring met dataverzameling op het gebied van kosten. Het opzetten van een goede structuur zou met DWK-geld kunnen worden uitgevoerd door Alterra.

Door te kiezen voor een gezamenlijke datastructuur kunnen de organisaties de normen op elkaar afstemmen, van elkaar gebruiken en gezamenlijk uitvoeren.

Overige dataleveranciers

Naast de huidige aanbieders van normen, is er nog een aantal partijen die beschikken over data die voor het opzetten van een kostennormenboek interessant zijn. Misschien dat zij deze data willen aanleveren. Daarnaast kunnen ze binnen de eigen organisatie nieuwe normen verzamelen volgens afgesproken methoden. Gedacht kan worden aan :

- terreinbeheerders zoals Natuurmonumenten en Provinciale landschappen en misschien ook enkele grotere particuliere grondeigenaren;
- de Unie van Bosgroepen;
- aannemers.

Overig

Samenwerking met Wageningen Universiteit en Larenstein biedt mogelijkheden, maar misschien ook andere onderwijsinstellingen en organisaties. Studenten van deze organisaties kunnen in het kader van bijvoorbeeld stages werkzaamheden ten behoeve van een kostennormensysteem uitvoeren.

5 Conclusies en aanbevelingen

De huidige actualiteit van het normenboek

Het normenboek van Staatsbosbeheer bevat veel kostennormen die niet meer actueel zijn. Dit komt in de eerste plaats doordat de gebruikte tarieven verouderd zijn. Tijdnormen verouderen veel minder snel dan tarieven en kostennormen, en de tijdnormen die in het normenboek staan, zijn voor een belangrijk deel nog actueel. Wel bevat het normenboek veel normen die zijn gemaakt voor 'oude' situaties en missen normen voor activiteiten die onder meer recente omstandigheden worden uitgevoerd. Zo staan in het normenboek nog veel normen voor vlaktegewijs bosbeheer en weinig normen waarin rekening wordt gehouden met kleinschaligheid. Ook missen in het normenboek normen voor nieuwe activiteiten en activiteiten met nieuwe machines.

Aanbeveling. Een aanbeveling is om het normenboek te actualiseren door tarieven aan te passen en te herzien, bepaalde activiteiten toe te voegen respectievelijk te verwijderen, en bepaalde tijdnormen te herzien.

Gebruikers en gebruikerswensen

Het normenboek wordt breed gebruikt in de sector en de gebruikers gebruiken het normenboek voor een breed scala aan maatregelen. De gebruikers zijn over het algemeen tevreden over het normenboek. Wel hebben ze behoefte aan informatie over activiteiten/maatregelen die nog niet in het normenboek staan en wil een deel van de gebruikers een actualisering van het huidige boek. Het grootste deel van de gebruikers gaf aan dat ze het normenboek het liefst in boekvorm willen ontvangen.

Aanbeveling. Ook op basis van het onderzoek onder de gebruikers kan worden aanbevolen het normenboek te actualiseren door tarieven aan te passen en te herzien, bepaalde activiteiten toe te voegen respectievelijk te verwijderen, en bepaalde tijdnormen te herzien.

Samenwerking

Uit de interviews met een aantal stakeholders en de workshop waarbij deze partijen aanwezig waren, bleek dat zij meerwaarde zien in samenwerking. Een onzekere factor is wel dat de personen die namens de organisaties spraken, weliswaar expert zijn op het gebied van kostennormen, maar niet in alle gevallen beslissingsbevoegd zijn in dit soort zaken. Voor DLG geldt daarnaast nog dat het beschikbaar stellen van normen aan de sector mogelijk een probleem is. Tijdens de workshop werd geconcludeerd dat er nog meer partijen zijn die met normen werken en ook normen verzamelen, zoals de waterschappen en waterleidingbedrijven. Voor samenwerking is het van belang dat de verschillende partijen dezelfde wensen hebben ten aanzien van kostennormen, of dat een systeem aan diverse wensen kan voldoen.

Met name Staatsbosbeheer, Alterra, A&F en DLG zullen gezien de beschikbare informatie en knowhow samen kunnen zorgen voor actualisering van kostennormen op het gebied van bos- en natuur- en landschapsbeheer.

Aanbevelingen. Staatsbosbeheer, Alterra, A&F en DLG moeten in verder overleg komen tot meer definitieve afspraken over de actualisering van normen en de onderlinge samenwerking die nodig is om tot een goede actualisering te komen. Daarbij is het goed om ook andere partijen te informeren over het proces en deze partijen er waar mogelijk bij te betrekken. De wensen van verschillende belanghebbenden, zoals het Bosschap, Natuurmonumenten en de Bosgroepen, dienen meegenomen te worden.

Financiering

In dit onderzoek is globaal verkend hoe het actualiseren en verspreiden van normen gefinancierd kan worden. Een optie is de verkoop van de kostennormen, zoals dat nu ook al gebeurt. Dit lijkt echter niet voldoende inkomsten te genereren. Dit betekent dat additionele bijdragen nodig zijn. Deze kunnen bestaan uit financiële middelen en personele inzet. Verschillende organisaties hebben aangegeven inzet van personeel te overwegen.

Belangrijk is dat er door samenwerking kosten bespaard kunnen worden. Het gebruik van bestaande normen betekent dat er heel selectief geïnvesteerd kan worden in het verzamelen van echt nieuwe normen.

De opzet van een nieuw normkostensysteem, waarvan verschillende partijen gebruik kunnen maken, kan mogelijk bekostigd worden vanuit het DWK-onderzoeksprogramma 381 van het Ministerie van LNV. Vanuit dit programma is in principe geld gereserveerd voor onderzoek naar actualisering van kostennormen. Doorgang van een dergelijk onderzoek is onder andere afhankelijk van draagvlak en medewerking daarvoor vanuit de sector.

Een definitief voorstel voor vervolgonderzoek zal worden ingediend bij de begeleidingscommissie van het programma als voldoende stakeholders dit voorstel ondersteunen.

Aanbevelingen. De financiering van een nieuw normkostensysteem zal nog verder moeten worden ingevuld. Dit moet gebeuren zodra de samenwerking tussen de belangrijkste stakeholders vorm heeft gekregen, zodat ingeschat kan worden wie welke werkzaamheden op zich neemt.

Op voorhand zou al gewerkt moeten worden aan een systeem waarin verschillende gebruikers gegevens kunnen vastleggen en bewerken. Hierbij zouden de stakeholders betrokken moeten worden. Voor het actueel houden van de normen, moet worden gezorgd voor een structurele oplossing.

Een nieuwe systematiek

Kostennormen kunnen op verschillende manieren bepaald worden. Bijvoorbeeld op basis van nacalculatie of door tijdnormen te combineren met tarieven. Kostennormen kunnen voor verschillende kostenniveaus worden vastgesteld. Kostenniveaus die onderscheiden kunnen worden, zijn handeling, activiteit, maatregel, object/project.

De wensen die verschillende organisaties hebben t.a.v. kostennormen zullen meer verschillen op een 'hoger' niveau dan op een laag niveau.

Het verzamelen van normen kan het best gebeuren door verschillende partijen die samenwerken.

Aanbevelingen. Om in de toekomst actuele kostennormen te kunnen gebruiken, kan een systematiek worden opgezet waarmee verschillende gebruikers gegevens kunnen vastleggen en bewerken. Deze systematiek moet een databasestructuur bevatten waarin op alle mogelijke kostenniveaus gegevens kunnen worden vastgelegd. Zowel tijdnormen en tarieven als kosten op basis van nacalculatie moeten kunnen worden ingevoerd.

De systematiek moet ook voorzien in afspraken over de wijze waarop data kan worden aangeleverd en verspreid door verschillende samenwerkende partners.

De database moet modulair worden opgezet. Er moet een basismodule komen voor gegevens tot het niveau van de activiteit. Daarnaast komen bij voorkeur modules voor het vastleggen en berekenen van kostennormen voor maatregelen, objecten en projecten.

Verspreiding van kostennormen gebeurt bij voorkeur zowel in hard-copy boekvorm als digitaal. De boekvorm sluit aan bij de wensen van de huidige gebruikers. Een digitale versie is daarnaast gemakkelijk te actualiseren en kan aansluiten op rekenmodules waarmee kosten voor projecten/objecten kunnen worden bepaald.

Literatuur

Dienst Landelijk Gebied, 2002. Overzicht Standaard Eenheidsprijzen. Prijspeil januari 2002. DLG, Afdeling Planning en Control.

IMAG, 2001. Het Groene Boek. Tijdnormen aanleg en onderhoud van natuur, groen en recreatieve voorzieningen ingedeeld volgens de RAW-systematiek. Wageningen, IMAG, IMAG-rapport 2001-05, 363 p.

J.J. de Jong, A.H. Schaafsma, E.J.M. Aertsen, F.Th. Hoksbergen, 2003. Machines voor beheer van natte graslanden. Een studie naar de kosten van beheer van natte en vochtige graslanden met aangepaste machines. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 747, 45 p.

Jong, J.J. de & J.K. van Raffe, 2003. Methoden voor het opstellen van kostennormen voor bosbouw en natuurbeheer. Wageningen, Alterra. Alterra-rapport 742.

Raffe, J.K. van, F.T.J. Hoksbergen, A.A.J.M. Leenaars, A.H. Schaafsma en C.M. Schagen, 1998. Houtoogst bij kleinschalig bosbeheer. Wageningen, Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, IBN-rapport 349.

Riele, J.L.M. te , G.J.J. Hendriks, A.B.E.M. Schwartz en I.H.J.T. Veldkamp, 2000. GWW Kosten Groenvoorzieningen 2000. Doetinchem, Misset, 158 p.

Riele, J.L.M. te, G.J.J. Hendriks en A.B.E.M. Schwartz, 2001. Uurtarieven en loonkosten: supplement. Doetinchem, Elsevier Bedrijfsinformatie, 37 p.

Spijker, J.H., C.M. Niemeijer, T.W. Boer, G.J. Tjooitink, L. Oorspronk, J. Verburg, 1998. Groenwerk. praktijkboek voor bos, natuur en stedelijk groen. Doetinchem, Misset uitgeverij b.v., 997 p.

Staatsbosbeheer, 2000. Normenboek Staatsbosbeheer 2000 - 2001. Normen voor de uitvoering van werkzaamheden in Bosbouw, Natuurbeheer en Landschapsverzorging. Driebergen, Staatsbosbeheer, 141 p.

Bijlage 1 De enquête

Algemene gegevens

1. Gegevens contactpersoon

Naam contactpersoon: _____

Telefoonnummer: _____

Functie: _____

Naam organisatie: _____

2. Soort organisatie:

- terreinbeherende organisatie
  - natuurbeschermingsorganisatie
  - particuliere boseigenaar
  - gemeente
  - overig, namelijk _____
- overheidsdienst (DLG, LNV, etc)
- adviesbureau (rentmeester, bosgroep, ingenieursbureau)
- onderzoeksbureau
- aannemer/loonwerker
- overig, namelijk _____

Huidig gebruik van normenboeken

3. Welke bronnen voor kostennormen gebruikt u?

- Normenboek Staatsbosbeheer
- GWW kosten groenvoorzieningen (Elsevier)
- Het Groene Boek (IMAG)
- Overzicht Standaard Eenheidsprijzen (DLG)
- Handboek Inrichtingselementen (Grontmij, Staatsbosbeheer)
- software, namelijk: _____
- overig namelijk: _____

4. Hoe vaak gebruikt normenboeken?

- nooit
- een of enkele keren per jaar
- maandelijks
- wekelijks

5. Waarvoor gebruikt u normenboeken?

- voor begroting van m'n eigen werkzaamheden
- voor advisering van derden
- voor het opstellen van overheidsbeleid
- voor het vaststellen van subsidiebedragen
- voor het toetsen van subsidiebedragen
- voor het aanvragen van subsidies
- overig, namelijk _____

Huidig gebruik van het normenboek van Staatsbosbeheer

Als u het normenboek van Staatsbosbeheer niet gebruikt, dan kunt u verder gaan met vraag 10.

6. Voor welk groepen van maatregelen gebruikt u het normenboek van Staatsbosbeheer het meest? U kunt meerdere hokjes aanvinken.

- opruimwerkzaamheden (opruimen stobben, rasters, afval etc.)
- grondbewerking (ploegen, eggen, etc.)
- aanleg en aanplant van bos en bomen
- onderhoud van bos (opsnoeien, prunus bestrijden etc.)
- oogst in bos
- beheer van hakhout en griend
- beheer van grasland (maaïen, oprapen, bemesten etc.)
- beheer van rietland
- beheer van heide (plaggen, branden etc.)
- aanleg van rasters
- aanleg van overige elementen, recreatieve voorzieningen (plaatsen bankjes, etc)

7. Voor welke 3 maatregelen heeft u voor het laatst de kosten in het normenboek van Staatsbosbeheer opgezocht?

1. _____
2. _____
3. _____

8. Wat vindt u goede punten aan het huidige normenboek van Staatsbosbeheer?

---

9. Wat vindt u slechte punten aan het huidige normenboek van Staatsbosbeheer?

Wensen ten aanzien van een nieuw normenboek

**10. Over welke van de onderstaande groepen van maatregelen zou u meer uitgebreide informatie wensen?
(bijvoorbeeld meer verschillende normen voor het maaien bij beheer van grasland)**

- opruimwerkzaamheden (opruimen stobben, rasters, afval etc.)
- grondbewerking (ploegen, eggen, etc.)
- aanleg en aanplant van bos en bomen
- onderhoud van bos (opsnoeien, prunus bestrijden etc.)
- oogst in bos
- beheer van hakhout en griend
- beheer van grasland (maaien, oprapen, bemesten etc.)
- beheer van rietland
- beheer van heide (plaggen, branden etc.)
- aanleg van rasters
- aanleg van overige elementen, recreatieve voorzieningen (plaatsen bankjes, etc)

Toelichting (beschrijving van de maatregelen en de gewenste informatie): _____

---

11. Zijn er (groepen van) maatregelen die aan het normenboek toegevoegd zouden moeten worden?

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

12. Heeft u behoefte aan informatie over de kosten voor verwerking van afval en groenresten?

- Ja
- Nee

Toelichting en aanvullingen: aan welke informatie heeft u zoal behoefte? _____

Bijlage 2 De vragenlijst voor de interviews

De vragen zijn gekoppeld aan de rol(len) die een geïnterviewde partij kan vervullen.

Gebruikers

Een partij die de normen gebruikt om kosten te kunnen calculeren.
Voor gebruikers is een aparte enquête opgesteld. Zie Bijlage 1.

Leveranciers

Een partij die data kan leveren voor een nieuw normenboek.

Aandachtspunten:

- welke informatie kan worden aangeleverd?
- hoe wordt deze informatie verzameld?
- welke taken kunnen worden uitgevoerd?
- wat is de beschikbare tijd?
- wat zijn de kosten?
- wat zijn de technische mogelijkheden?
- is er financiering beschikbaar?

Verzamelaars

Een partij die in opdracht data kan verzamelen.

Aandachtspunten:

- welke informatie kan worden verzameld?
- welke methoden kunnen gebruikt worden?
- wat zijn de kosten en andere voorwaarden?

Financiers

Een partij die het verzamelen van data en het uitgeven van een normenboek wil financieren.

Aandachtspunten:

- wat kan er gefinancierd worden?
- om welk bedrag gaat het?
- wat zijn de voorwaarden?
- hoe lang kan er gefinancierd worden?

Bijlage 3 Actualiteit normenboek

De onderstaande tabel is ingevuld op basis van gesprekken met Dhr. Alle Schaafsma (voormalig IBN-DLO) en Dhr. Paul Hellinga (Staatsbosbeheer), beide in voorgaande jaren actief geweest met het opstellen van kostennormen in het normenboek van Staatsbosbeheer. Aangegeven is de periode waaraan bepaalde groepen van kostennormen zijn opgesteld, of de normen nog actueel zijn en of bepaalde normen volgens hen nog ontbreken.

Pagina	Maatregel/ activiteit	Periode van opstellen	Actualiteit van de tijdnormen	Compleetheid van de normen
20	Opruimen	1985-1990		
21	Stobben frezen	1985-1993		norm betreft alleen hardhout en grote diameters
22	Klepelen	1980-1990		klepelen tak- en tophout betreft alleen naaldhout
23	Op rillen zetten	1960-1970	Op rillen zetten tak- en tophout wordt nauwelijks meer toegepast	
24	Verspanen loofbomen	1990-2000		
25	Insmeren stobben/ loofhout	1975-1985		Geen invloed stobbendichtheid in norm verwerkt
26-27	Plantgat graven	1960-1992		
28-31	Boren/ Woelen plantgaten	1960-1992		
31	Ploegen	1960-1992	zaastroken ploegen wordt nauwelijks toegepast	
32	Cultivator 200 cm	1960-1970	wordt nauwelijks toegepast	
32	Grondfrees 50-60 cm	1960-1980	betreft landschappelijke beplantingen	
33	Spitten	1960-1980		
34	Eggen	1960-1980		
34	Diepwoelen	1960-1980		
35-36	Bemesten plantvakken en -gaten	1960-1980	wordt nauwelijks toegepast	
37	Zaaien	1960-1970	wordt nauwelijks toegepast	
37	Eggen	1960-1970	wordt nauwelijks toegepast	
38	Uitzetten objecten	1980-1990		
39	Lossen, inkuilen en laden	1960-1990		
40-47	Planten in handkracht	1960-1990		
48-51	Planten machinaal	1960-1990		betreft alleen zandgrond
52-55	Veren planten	1970-1990		
56-57	Bomen planten wegbermen e.d.	1970-1985		
58	Onderplanten	1965-1980		
58	Planten hagen	1965-1980?		

58	Planten riet (met ijzeren staaf)	1970-1980	wordt nu met schop gedaan	
59	Bijplanten	1965-1980		
60	Inboeten	1965-1980		
61	Konijnenraster plaatsen	1970-1990		
62-63	Boompalen/korven plaatsen	1970-1985		
64-65	aanbrengen wildbescherming	1975-1985		
66	Maaien - een-as,	1965-1985		
66	Maaien met bosmaaier	1965-1985		
67	Maaien met zeis	1960-1970	wordt niet meer toegepast	
67	Frees een-as	1965-1975		
67	Schoffelen	1965-1975		
68	Mechanische onkruidbestrijding	1970-1980		
69	Aanbrengen plantspiegelschijven			
70-71	afzetten	1970-1980		
72	Afzetten en insmeren Prunus	1965-1980		
73	Afzetten Prunus	1965-1980		
74	Rooien prunus	1965-1980		
75-77	Opsnoeien	1975-1990		hoogsnoeier wordt nauwelijks toegepast
75-77	Opsnoeien hoogwerker	1990-1995		
78	Knotten	1990-1995		
79	Snoeien	1990-1995	er zijn nu speciale machines voor het snoeien van hagen	
80	Toekomstbomen aanwijzen en merken	1990-1995		
81-83	Blessen/meten	1990-1995		norm alleen voor gelijkjarig bos
84	Modelbomen vellen en meten	1980-1985	wordt nauwelijks toegepast	
85	Aanleg werkpad	?	wordt nauwelijks toegepast	
85-87	Vellen selectief en neerdrukken	1970-1975		norm alleen voor gelijkjarig aangeplant bos
87	Op één zetten hakhout	-1980	wordt nauwelijks toegepast	norm slechts bij 1 hoogte-diameter
88	Vellen systematisch	1985-1990		norm alleen voor gelijkjarig aangeplant bos
88-90	Vellen selectief (en neerdrukken)	1985-1990		norm alleen voor gelijkjarig bos
91-94	Vellen/snoeien	1965-1995		grotere diameters ontbreken en normen alleen bij gelijkjarig bos
95-96	Machinaal Vellen/snoeien/korten	1990-1995		norm alleen voor gelijkjarig bos
97	Voorconcentreren	1965-1980	wordt nauwelijks toegepast	
98-99	Uitslepen voorged. met trekker	1970-1980	wordt nauwelijks toegepast	
100	Uitslepen met paard	1965-1985	wordt nauwelijks toegepast	

102-103	Uitslepen met trekker	1965-1990		norm alleen voor gelijkjarig bos
104-105	Uitrijden sortimenten	1965-1995		geen variatie machinegrootte
106	Korten en stapelen aan de weg	1990		
107	Houtmeten uitgesleept langhout	-1990		norm voor elektronische klem ontbreekt
108	Afzetten griend	-1992	tot schelf zetten wordt niet meer toegepast	uitdragen ontbreekt
109	Afzetten hakhout	-1985	norm slechts richtinggevend	
110	Heggen afzetten			
111	Maaien berm en recreatieterrain	1990-1994		
111	Maaien heide	-1985	wordt nauwelijks toegepast trekkers zijn zwaarder en breder geworden	
112	Maaien handkracht	?	maaien met zeis gebeurt niet meer norm lijkt erg laag voor bosmaaier	norm bosmaaier niet specifiek
112	Maaien 1-asser	-1985	trekkers zijn lichter geworden	
113-114	maaien trekker		maaibalk en cirkelmaaier worden nauwelijks meer toegepast	cyclomaaier ontbreekt
115	Schudden handkracht	1980-1985	wordt niet meer toegepast	
116	Schudden 1-asser	1980-1985	wordt niet meer toegepast	norm voor terrein met obstakels ontbreekt
117	Schudden 2-asser	1980-1985	materieel is sterk verbeterd	norm voor verschillende terreinomstandigheden ontbreken
118	Wiersen handkracht	1980-1985	wordt nauwelijks meer toegepast	
118	Wiersen 1-asser	1980-1985	trekkers zijn lichter geworden	norm voor terrein met obstakels ontbreekt
118	Wiersen 2-asser	1980-1985	materieel is verbeterd	norm voor verschillende terreinomstandigheden ontbreken
119	Persen uit wiers	1980-1985		oprapen balen ontbreekt en rolpersen ontbreekt
120	Persen uit voorraad	1980-1985	wordt niet meer toegepast	
120	Oprapen en lossen	1980-1985		norm voor verschillende terreinomstandigheden ontbreken
121	Maaien riet/ruigte	1980-1985		rietoogstmachine ontbreekt
122-126+128	Plaatsen raster	1990-1995	info van aannemers; tijdstudies wenselijk	norm voor verschillende terreinomstandigheden ontbreken
127	Plaatsen wild-/veerooster	1990-1995	info van aannemers; tijdstudies wenselijk	

129-130	Heide plaggen			
130-131	Chopperen			
132	Branden heide	zeer oud	wordt niet meer toegepast	
133	Plaatsen poort, hek	1990-1995	info van aannemers; tijdstudies wenselijk	norm voor verschillende terreinomstandigheden ontbreken
134	Plaatsen banken	1990-1995	info van aannemers; tijdstudies wenselijk	norm voor verschillende terreinomstandigheden ontbreken
135	Plaatsen picknickset	1990-1995	info van aannemers; tijdstudies wenselijk	norm voor verschillende terreinomstandigheden ontbreken
136	Plaatsen borden	1990-1995	info van aannemers; tijdstudies wenselijk	norm voor verschillende terreinomstandigheden ontbreken
136	Weidepomp plaatsen	1990-1995	info van aannemers; tijdstudies wenselijk	norm voor verschillende terreinomstandigheden ontbreken
137	Plaatsen kraal	1990-1995	info van aannemers; tijdstudies wenselijk	norm voor verschillende terreinomstandigheden ontbreken
138	Herstel wegen	zeer oud	tegenwoordig meer schade door zwaardere machines	
139	Opschonen waterlopen in handkracht	1990-1995		
139	Opschonen waterlopen machinaal	1990-1995		
140-141	Slootonderhoud talud maaien	1990-1995		

Bijlage 4 Verslag workshop Kostennormen

Verslag Workshop Kostennormen

Gehouden op vrijdag 23 januari van 13.30 - 16.30

Aanwezigen

Joop Spijker (Alterra - voorzitter), Arno Willems (Unie van Bosgroepen), René Zegveld (Staatsbosbeheer), Anjo de Jong (Alterra), Jos Jansen (Bosschap), Ton Tielens (Dienst Landelijk Gebied), Hein Dielissen (Staatsbosbeheer), Gerrit Kroeze (Agrotechnology & Food Innovations /IMAG), Rob Busink (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit), Jaap van Raffé (Alterra), Annie Wilgenhof, (Natuurmonumenten), Jan de Krijger (Rijkswaterstaat), Jeroen Oehler (Dienst Landelijk Gebied).

Opening

Dhr. van Raffé heet iedereen welkom. Hij geeft aan dat de workshop plaatsvindt in het kader van het project 'Kostennormenboek PLUS'. Een project dat wordt uitgevoerd binnen onderzoeksprogramma 381 (functievervulling Natuur, Bos en Landschap). Dit is een DWK-programma dat wordt gefinancierd door het Ministerie van LNV. Vervolgens wordt Dhr. Spijker voorgesteld als voorzitter.

Korte presentaties aanbieders

De aanbieders van kostennormen geven kort een presentatie van de normen die ze aanbieden en 'de stand van zaken'. In volgorde:

- Dhr. Dielissen (Staatsbosbeheer);
- Dhr. Oehler (DLG);
- Dhr. Kroeze (A&F);
- Dhr. van Raffé (Alterra).

De presentaties kwamen deels overeen met de informatie die in het rapport is vermeld in hoofdstuk 3. In dit verslag wordt daarom verder verwezen naar het rapport.

Voorstelronde

Op voorstel van Dhr. Spijker wordt de voorstelronde na de korte presentaties door de aanbieders gehouden omdat Dhr. Busink iets verlaat was. Alle aanwezigen gaven kort aan hoe hun organisatie met kostennormen omgaat en wat hun persoonlijke rol daarbij is. In het rapport is (of wordt) deze informatie opgenomen.

- Dhr. Willems is directeur van de Unie van Bosgroepen. Het belang van kostennormen ligt bij het aanvragen van subsidies en als referentie (naast ervaringscijfers) bij het gunnen van werken.
- Dhr. Zegveld (Staatsbosbeheer), draagt zorg voor het actueel houden van kostennormen, tarieven en het normkostensysteem.
- Dhr. de Jong (Alterra), is onderzoeker bedrijfseconomie en gebruikt kostennormen bij scenarioberekeningen en houdt zich bezig met het opstellen van kostennormen. Hij heeft enige tijd bij Staatsbosbeheer de functie vervuld die Dhr. Zegveld nu vervult.
- Dhr. Jansen is secretaris bij het Bosschap. Het Bosschap gebruikt kostennormen niet rechtstreeks, maar de normen zijn van belang voor de leden in het kader van efficiënte bedrijfsvoering. Daarnaast vindt Jansen de normen belangrijk voor berekening van de kosten van de EHS in de toekomst (2018).
- Dhr. Tielens (Dienst Landelijk Gebied) heeft als taak om kostennormen breed uit te vragen binnen zijn organisatie.
- Dhr. Dielissen (Staatsbosbeheer) is verantwoordelijk voor het normkostensysteem, dat de grondslag van de financiering en interne budgettering van Staatsbosbeheer is.
- Dhr. Kroeze van A&F houdt zich bezig met arbeidsbegrotingsystemen en arbeidsregistratie. Hij is tevens secretaris van de commissie normering groen (CNG), die als adviescommissie

van het IMAG medeverantwoordelijk was voor het “Groene Boek”. Nu A&F besloten heeft nieuw normen niet meer in boekvorm uit te brengen is besloten om de CNG binnenkort op te heffen.

- Dhr. Busink van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit is belast geweest met de coördinatie van de uitvoering van Programma beheer en is nu belast met de aansturing van Staatsbosbeheer. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van kostennormen voor subsidiebedragen en het contract met SBB. Normen zijn daarnaast ook van belang om richting de EU aan te kunnen tonen dat subsidiebedragen de staatssteuntoets kunnen doorstaan. M.a.w. dat er geen ongeoorloofde staatssteun plaat vindt. Bij kabinetsformaties is het ook van belang met onderbouwde claims te kunnen komen voor extra middelen.
- Dhr. van Raffe (Alterra), houdt zich bezig met bedrijfsvoeringsonderzoek en gebruikt daarbij waar nodig kostennormen. Daarnaast heeft hij meegewerkt aan een aantal projecten waarin kostennormen werden opgesteld.
- Mevr. Wilgenhof is hoofd Planning & Control bij Natuurmonumenten. Er wordt momenteel nog niet gewerkt met kostennormen bij de begroting, maar er loopt een project waarin onderzocht wordt hoe geld en inhoud van terreintypen aan elkaar gekoppeld kunnen worden.
- Dhr. de Krijger (Rijkswaterstaat) geeft advies bij het opstellen van kostenramingen. Hij heeft aan de wieg gestaan van het bestand kostenramingen. Voor groennormering wordt gebruik gemaakt van normen van Staatsbosbeheer en A&F.
- Dhr. Oehler (Dienst Landelijk Gebied) houdt zich bezig met begrotingen van groen en grijs en het implementeren van nieuwe ramingsmethoden.
- Dhr. Spijker is teamleider van het team Beheer van Alterra. Hij is betrokken geweest bij de 'oude' kostennormenstudies van Dorschkamp/IBN, heeft meegewerkt aan Groenwerk en is op dit moment projectleider van de Groendatabank.

Presentatie onderzoek

Dhr. de Jong presenteerde de (concept)resultaten van het onderzoek van Alterra. De nadruk lag op de gebruikersenquête. Voor de inhoud wordt verder verwezen naar het rapport. Er was een korte gedachtewisseling over de noodzaak van nieuwe normen, die werd voortgezet tijdens de Discussie (zie hieronder).

Discussie²

Aan de hand van 5 vragen wordt gediscussieerd over kostennormen.

Vraag 1. Heeft u (of anderen) behoefte aan nieuwe kostennormen?

Dhr. Dielissen geeft aan dat kostennormen belangrijk zijn voor het bepalen van normkosten ten behoeve van de offerte aan LNV en de interne budgettering van de regio's. De bedragen voor de doeltypen moeten onderbouwd kunnen worden via kostennormen. Veel opzichters gebruiken de normen niet. De behoefte aan normen ligt vaak bij personen die middelen moeten alloceren (beleid).

Staatsbosbeheer zet de zoektocht naar goede normen voort. Niet alle normen (uit het normenboek) zijn voor Staatsbosbeheer even relevant. Andere, zoals normen voor voorlichting en surveillance, kunnen beter worden vervangen door ervaringscijfers.

Dhr. Willems vindt normen belangrijk voor:

- de dagelijkse praktijk (op het niveau van terreintype en op het niveau van maatregelen (ervaringscijfers voor specifieke zaken);
- scenariostudies (beheer grotere eenheden zoals rivierenlandschap, groene hart);
- verantwoording tegenover de EU (subsidies) en de rekenkamer
- inrichting nieuwe natuur; wat gaat het kosten.

---

² In de discussie zijn ook een opmerkingen verwerkt die eerder aan de orde kwamen in de workshop.

Mevr. Wilgenhof zegt dat Natuurmonumenten zich op dit moment oriënteert. Behoeftte zal vooral liggen bij normen ten behoeve van interne budgettering en interne keuzes. Normen zouden vooral op het niveau van doeltypen nodig zijn.

Dhr. de Krijger geeft aan dat er bij Rijkswaterstaat wel behoefte is aan normen. Deze moeten vooral betrouwbaar zijn.

Dhr. Busink geeft aan dat de behoefte aan normen onomstreden zijn. Uiteindelijk moeten keuzes kunnen worden onderbouwd. Maar de vraag blijft op welke detailniveau en hoe frequent zij geactualiseerd moeten worden (los van jaarlijkse indexering op basis van loon- en prijsontwikkeling).

Dhr. Oehler meldt dat er bij DLG vooral behoefte is aan normen voor objecten. Objecten zijn hier zaken die je kunt 'vasthouden' in het veld. Bijvoorbeeld bruggen, fietspaden etc. Objecten moeten eerst beschreven worden.

Dhr. Willems meldt dat het Handboek natuurdoeltypen hiervoor kan dienen.

Dhr. Tielens zegt dat normen bij DLG voor twee doelen nodig zijn. Allereerst voor het begroten en ten tweede voor het toetsen.

Dhr. Jansen geeft aan dat het nut en het belang van kostennormen duidelijk is, maar dat iedereen een andere agenda heeft en eigenlijk andere type kostennormen wil.

Dhr. Busink zegt dat hij vooral behoefte heeft aan een benchmark. Hoe ontwikkelen de kosten zich bij verschillende beheerders voor de verschillende natuurdoelen/beheerspakketten

Dhr. Jansen geeft aan dat de onvergelykbare administraties een probleem vormen.

Vraag 2. Hoe verzamel je kostennormen en hoe stel je ze beschikbaar?

Dhr. Willems vindt dat met name belangrijk is voor welk doel je de normen nodig hebt.

Dhr. Dielissen sluit zich hierbij aan. Dit geldt voor de soort norm maar ook voor de nauwkeurigheid Intern is nauwkeurigheid niet zo van belang. Extern wel. Voor dat doel moet je normen regelmatig ijken.

Dhr. de Krijger merkt op dat de afweging ook een kosten-baten afweging is.

Dhr. Oehler geeft aan dat de kosten altijd samenhangen met een beperkt aantal factoren. Die triggers (kostenbepalende factoren) moeten goed in de normen zitten.

Dhr. de Krijger sluit zich hierbij aan.

Dhr. Willems denkt dat het goed is om op een laag niveau kosten in een database bijeen te brengen. Deze kunnen later worden bewerkt tot normen op een hoger niveau. Voor welk aggregatieniveau gekozen moet worden, hangt samen met het doel en de doelgroep.

Mevr. Wilgenhof geeft aan dat eerst goede definities moeten worden opgesteld.

Dhr. de Krijger geeft aan dat het belangrijk is dat de witte vlekken worden geïnventariseerd. Dit kan door te kijken waar problemen optreden (bijvoorbeeld aan de hand van de reacties van gebruikers). Op basis van deze witte vlekken kun je dan prioriteiten bepalen.

Dhr. Kroeze merkt op je normen naast in boekvorm ook als naslagwerk kunt uitbrengen op CD-Rom. Er is in zijn ogen pas van software sprake als er een programma is waarmee je op basis van de normen kunt rekenen.

Dhr. Oehler vindt software duidelijke voordelen hebben. Je kunt dan veel betere normen aanbieden dan in het geval je alleen wat getallen aanbiedt. Als voorbeeld noemt hij dat de kosten van een 2m breed fietspad niet zo maar kunnen worden bepaald door de kosten voor een 1m breed fietspad met 2 te vermenigvuldigen.

Dhr. Kroeze denkt dat het uitbrengen van een digitale versie samen kan gaan met het uitbrengen van een hardcopyversie.

Vraag 3. Wie kunnen helpen bij het actueel houden van kostennormen?

Dhr. Spijker geeft aan dat het gaat om verzamelen, ontwikkelen, gegevensbeheer, verspreiding.

Dhr. Dielissen denk dat de normen van Staatsbosbeheer het uitgangspunt vormen. Een eerste slag is te bepalen welke normen nog moeten worden meegenomen en welke niet. Daarna kan worden bepaald welke gegevens nog verzameld moeten worden. Verschillende partijen kunnen vervolgens de taken verdelen.

Dhr. Oehler geeft aan dat samenwerken goed is, maar dat hij moeite heeft met het breed verspreiden van de normen. Anders weten aannemers precies tegen welke bedragen ze kunnen offrenen.

Dhr. Willems zegt dat dat voor aannemers misschien geldt, maar dat het voor het aanvragen van subsidies bij LNV juist wel weer erg handig is dat de aanvrager de normen kent.

Dhr. Oehler vindt dat je moet voorkomen dat een aanvrager gaat indienen op de norm.

Dhr. Spijker antwoordt dat de norm maar een norm is en dat, zeker bij aannemers, de prijs maar deels door de norm wordt bepaald, maar meer nog door de markt.

Dhr. Dielissen geeft aan dat het intern werken met normen goed werkt omdat dit leidt tot meer efficiency. Efficiënt werken levert meer geld op voor de uitvoerder.

Dhr. Dielissen vraagt wie de normen van programmabeheer moet actualiseren.

Dhr. Willems zegt dat er in 2007 nieuwe normen moeten komen.

Dhr. Busink geeft aan dat dat nog niet geheel duidelijk is. Maar dat het niet de voorkeur heeft om alleen van de normen van Staatsbosbeheer uit te gaan.

Dhr. Oehler voegt daaraan toe dat DLG bepaalde taken op dat vlak heeft gekregen.

Vraag 4. Hoe moet het actueel houden van kostennormen worden gefinancierd.

en

Vraag 5. Hoe verder.

Dhr. Dielissen denk dat normen via een betaalsite kunnen worden gefinancierd.

Dhr. Spijker geeft aan dat betaling uit de markt erg moeizaam is.

Dhr. Busink constateert dat er wel voldoende draagvlak en behoefte is om verder te gaan, maar hij geeft aan dat het gaat om de vraag wie er tijd in wil stoppen om een en ander uit te werken en wat nu precies het gemeenschappelijke beeld is van normkosten

Dhr. Oehler geeft aan dat gekeken moet worden of er bij bestaande ontwikkelingen kan worden aangesloten

Dhr. de Krijger noemt als voorbeeld CROW. Er moet worden gewerkt met een decompositieboom. Je moet normen op een hoog niveau (object) weer kunnen afbreken tot normen op een lager niveau - en andersom dus normen van een lager niveau kunnen opbouwen tot normen van een hoger niveau.

Dhr. Dielissen ziet een probleem in de brede agenda (de veelheid aan soorten normen).

Er wordt aangegeven dat ook andere organisaties bij het project betrokken kunnen worden, zoals waterschappen, recreatieschappen, waterleidingbedrijven, defensie, spoorwegen etc.

Dhr. van Raffe en Dhr. de Jong geven aan dat ze een verslag van de workshop zullen maken en deze snel zullen toesturen aan de deelnemers met het verzoek om eventuele aanvullingen door te geven. Het verslag zal worden verwerkt en als bijlage worden opgenomen in het rapport.

Daarnaast zullen er aanbevelingen in het rapport worden opgenomen die (deels) zullen worden gebruikt om een nieuw onderzoeksvoorstel te schrijven. Ook dit onderzoeksvoorstel zal naar de deelnemers aan de workshop worden gestuurd voor commentaar. Dit alles moet op redelijk korte termijn gebeuren, omdat 18 februari de begeleidingscommissie van het onderzoeksprogramma bij elkaar komt (o.a.) om over een eventueel vervolg van het project kostennormen te praten.

Afsluiting

Dhr. Spijker merkt ter afsluiting van de workshop op dat de hoge opkomst bij deze workshop (alle genodigden zijn gekomen) tekenend is van het belang van het onderwerp. Hij bedankt ten slotte iedereen voor zijn/haar aanwezigheid en in het bijzonder Dhr. Dielissen voor de geboden gastvrijheid.